

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta – Katedra psychologie

Pilotní validizace testu řešení morálních dilemat

Pilot validization of the moral dilemma test

Tereza Maryšková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Marek Preiss, Ph.D.

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: Psychologie a speciální pedagogika

2015

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Pilotní validizace testu řešení morálních dilemat vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 9. 4. 2015

.....

Tereza Maryšková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala docentu Marku Preissovi za trpělivé a pečlivé vedení mé práce, za inspirující připomínky a za významnou podporu.

Anotace

Název: Pilotní validizace testu řešení morálních dilemat

Autor: Tereza Maryšková

Katedra: Katedra psychologie

Školitel: doc. PhDr. Marek Preiss, Ph.D.

Tato bakalářská práce je pilotní studií k nově vzniklému dotazníku měřícího morální usuzování - Decision Dilemma Test (DDT).

Teoretická část je zaměřena na vyjasnění základních pohledů na morálku souvisejících s dnešním pojetím morálního vývoje. Pozornost je věnována etice povinností a konsekvencí, zakladatelům psychologie morálky, Jeanu Piagetovi a Lawrence Kohlbergovi, a také Kohlbergovým žákům, kteří dále pracovali s jeho koncepcí, Jamesu Restovi a Carol Gilliganové.

Praktická část se zabývá korelací DDT s vnějším kritériem, s dotazníkem měřícím percepci podvádění a podvodné chování. Ke zjištění korelací je operováno s Postkonvenčním, Percepčním a Korespondujícím skórem. V další části je zkoumána vnitřní konzistence DDT. Zjištěny jsou korelace s celkovými skóry, korelace položek navzájem a také Crombachovo alfa.

Klíčová slova: morálka, měření, morální dilema, podvádění, vnitřní konzistence

Annotation

Title: Pilot validization of the moral dilemma test

Author: Tereza Maryšková

Department: Department of Psychology

Supervizor: doc. PhDr. Marek Preiss, Ph.D.

This thesis deals with pilot validization of the new moral dilemma questionnaire- Decision dilemma test (DDT).

The theoretical part is focused on basic terms of morality. During the history, there were different points of view about morality and moral judgement and some of them are still valuable for psychology of morality. Particular attention is paid to the connection between ethics and morality. Theoretical part introduces the founders of psychology of morality- Jean Piaget and Lawrence Kohlberg. The ending is focused on Kohlbergs followers, who continued or disagreed with his theory, James Rest and Carol Gilligan.

The empirical part describes the research which is based on the analysis of DDT in comparison with honesty and cheating questionnaire, regarding the operation with Postconventional, Perception and Corresponding Scores. The empirical part is also focused on internal consistency of DDT, regarding the correlation of the items and Cormbach alpha.

Keywords: morality, measurement, moral dilemma, cheating, inner consistency

1. ÚVOD	9
2. TEORETICKÁ ČÁST	11
2.1. Vývoj pohledu na morálku	11
2.1.1. Etika	11
2.1.1.1. Etika ctností	12
2.1.1.2. Etika povinností	13
2.1.1.3. Etika konsekvencí	14
2.1.2. Piagetova kognitivně-vývojová teorie	15
2.1.2.1. Vývoj morálky u dětí	16
2.1.2.2. Vývoj vztahu k pravidlům	16
2.1.2.3. Heteronomní a autonomní morálka	17
2.1.2.4. Metoda výzkumu	18
2.1.3. Kohlbergova teorie morálního vývoje	19
2.1.3.1. Metoda výzkumu	19
2.1.3.2. Stádia vývoje	20
2.1.4. Kohlbergovi žáci	24
2.1.4.1. Teorie Carol Gilliganové	24
2.1.4.2. Restův model morálního chování	26
3. TESTOVÁNÍ MORÁLKY	28
3.1. Restovo DIT	28
3.2. Testování morálky v našich podmínkách	29
4. PRAKTICKÁ ČÁST	30
4.1. Výzkumné otázky	30
4.2. Metoda sběru dat	30
4.2.1. DDT - Decision dilemma test	31
4.2.1.1. Postkonvenční skór	32
4.2.1.2. Korespondující skór	32
4.2.1.3. Celkový skór	33
4.2.2. Dotazník percepce podvádění a podvodného chování	34
4.2.2.1. Percepční skór	34
4.2.2.2. Korespondující skór	35
4.3. Výzkumný soubor a vznik dat	35
4.4. Analýza dat	36
4.5. Výsledky	37
4.5.1. Korelace s vnějším kritériem	37
4.5.2. Vnitřní konzistence DDT	38
4.5.2.1. Prekonvenční úroveň	39
4.5.2.2. Konvenční úroveň	42

4.5.2.3. Postkonvenční úroveň	45
4.5.2.4. Kontrolní položky	49
4.5.2.5. Shrnutí výsledků vnitřní konzistence DDT	51
4.6. Diskuse	52
4.6.1. Nízká vnitřní konzistence	52
4.6.2. Způsob tvorby položek	52
4.6.3. Složitost výroků	53
4.6.3.1. Honosné výroky	53
4.6.4. Výpočet skóre	53
4.6.5. Instrukce	54
4.6.6. Shrnutí diskuse	54
5. ZÁVĚR	55
6. SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ	56
7. SEZNAM PŘÍLOH	58

1. Úvod

Tato práce je pilotní studií k nově vzniklému dotazníku Decision Dilemma Test (DDT)-dotazníku s morálními dilematy. Studium a měření morálky je bráno jako obohacující součást klinické diagnostiky, proto považuji, spolu s autory DDT, za přínosné mít v našich podmínkách validní test měřící morální usuzování. DDT vzniklo na motivy již existujícího amerického testu DIT, jehož autorem je James Rest. Při tvorbě DIT Rest přímo navázal na svého učitele Lawrence Kohlberga, který jako první používal metodu morálních dilemat k měření morálního vývoje. Kohlberg je rovněž autorem teorie vývoje morálního usuzování, která dělí vývoj morálky do šesti stádií a která je s menšími úpravami uznávána dodnes.

V teoretické části představím několik různých pohledů na morálku, které se pro aktuální pojetí a testování morálky jeví jako přínosné. Jako první představím morálku v kontextu etiky, kde zmíním antickou etiku ctností, Kantovu etiku povinností a také etiku konsekvencí. Dále se budu věnovat Jeanu Piagetovi, který je spolu s Kohlbergem považován za zakladatele psychologie morálky. Piaget se věnoval vývoji morálky u dětí, kterou zkoumal v souvislosti s vývojem chápání pravidel v závislosti na interakci s vrstevníky. Poté se zaměřím na Kohlberga, který, inspirován Piagetem, přišel s novým modelem morálního vývoje, jež zahrnoval i dospělé jedince. Jeho metodou zjišťování morálního vývoje byl test řešení morálních dilemat. V něm administrátor na základě rozsáhlého manuálu zařazoval respondenty dle jejich reakcí na morálně dilematický příběh do příslušného morálního stádia. S Kohlbergovou teorií dále pracoval James Rest, který jeho test upravil do skórovatelné podoby. V Restově testu je tedy za zařazení do určité vývojové úrovně zodpovědný sám respondent podle toho, jak zareaguje na nabízené výroky mající souvislost s příběhem. Rest navíc upustil od zařazování do konkrétního stádia. Tento test je v současné době hojně používaným nástrojem k měření morálního usuzování a na jeho motivy vznikl i dotazník DDT.

V praktické části budu srovnávat DDT s dotazníkem měřící percepci podvádění a podvodné chování. Podvádění lze definovat jako morální selhání a jeho tematika tedy úzce souvisí s tématem morálky. Mými respondenty budou studenti VŠ, kteří se v současné době v situaci nesoucí morální dilemata související s podváděním často vyskytují. Jejich

pohled na podvádění by se tedy měl shodovat s jejich obecným morálním úsudkem. Studentům bude administrován DDT i dotazník na podvádění a výsledky obou dotazníků budou následně srovnány. Dále bude zjišťována vnitřní konzistence DDT. Jelikož se jedná o první administraci DDT budu pečlivě sledovat průběh celého procesu ve snaze zaznamenat všechna jeho problematická místa, což se jeví jako přínosné pro další úvahy nad DDT.

2. Teoretická část

Ve své práci se věnuji morálnímu usuzování- procesu, ve kterém jedinci určují, co je morálně správné a co není. Kvalita morálního usuzování je určena úrovní morálního vývoje. Ten stanoví, podle jakých kritérií se bude jedinec rozhodovat v případě, že se ocitne v morálně problematické situaci. Morální usuzování charakterizuje způsob, jakým jedinec o morálním dilematu přemýšlí, přičemž bere v potaz různá kritéria a táže se po tom, co je správné a co špatné. Úroveň morálního usuzování ovlivňuje morální jednání, tedy to, jak se jedinec prakticky zachová v případě, že se ocitne v situaci vyžadující řešení nějakého morálního problému. Morální jednání je ovlivňováno nejen morálním úsudkem, ale např. i zainteresováním jedince do situace (Krámský, Preiss, 2014).

Vzhledem v této tématice nelze opomenout fakt, že morálka je často spojována s tématem podvádění. Podvádění lze vyjádřit jako nečestné chování spojené s morálním selháním. Opakem podvádění mohou být dvě charakterové vlastnosti a to integrita a poctivost (Preiss, Nohavová, Stuchlíková, 2013). Pojem integrity je označovaná pravdivost vůči sobě samému, jedinec mající tuto vlastnost jedná podle hodnot, k nimž se nejen otevřeně hlásí, ale s nimiž i vnitřně souhlasí. Druhá charakterová vlastnost související s podváděním je poctivost, která, vyjadřuje co je a co není morálně správné, např. není správné využívat druhé lidi (Seligman, 2003).

V následujících kapitolách se budu věnovat různým pohledům na morálku, které jsou přínosné pro psychologii morálky, mezi jejíž stěžejní cíle dnes patří především možnost měření morálního úsudku.

2.1. Vývoj pohledu na morálku

V historii se setkáváme s řadou různých pohledů, v jejichž souvislosti lze sledovat morální usuzování. S přihlédnutím k aktuálním trendům v pojetí morálního vývoje, považuji za nezbytné některé z nich zmínit a objasnit jejich hlavní myšlenky a pojmy.

2.1.1. Etika

Slovo etika pochází z řeckého ethos, které odkazuje ke slovu mrav. Mravy vyjadřují způsoby chování, které jsou v dané společnosti považovány za správné a jsou jí uznávány (Filosofický slovník, 1994).

Etika je filosofická disciplína zabývající se hodnotícími soudy, jež se týkají rozdílů mezi dobrým a zlým. Za dobré považujeme to, co těší a uspokojuje tužby jedince. Člověk je veden touhou po dobru a dobro jakožto cíl jeho aktivit vede k rozvoji (Filosofický slovník,

1995). Zlo lze definovat jako to, co překáží dokonalosti člověka a nese v sobě zkušenosti s velkou mírou utrpení nebo úhony. Za mravní zlo je odpovědná osoba, která se ho dopustila. Podle Kanta je jeho zdrojem zlá vůle a záměr škodit, zlo je tedy bráno jako výsledek úmyslné volby. Setkáme se však i s názorem, že za zlo je odpovědná nějaká nadpřirozená zlá moc (démon) nebo se zlem pojímaným jako nedostatek pozornosti (Filosofický slovník, 1994).

Pro psychologii morálky se jeví jako nejprínosnější tři etická východiska- etika ctností, etika povinností a etika konsekvencí (Krámský, Preiss, 2014).

2.1.1.1. Etika ctností

Etika ctností je typická pro antickou tradici a je v ní kladen důraz na individualistické pojetí svobody jedince. K morálnímu chování je jedinec veden svou vlastní odpovědností, protože ve finále musí své jednání obhájit před sebou samým a to tak, aby si sám sebe mohl i nadále vážit. Za správné morální jednání je považováno takové, které nepoškozuje naši duši. Tato etika se zabývá otázkou po tom, co jsme. Mezi její hlavní představitele patří řečtí filosofové Platon a Aristoteles (Krámský, Preiss, 2014).

Podle Platona je pro morální jednání podstatné hledání a nacházení ctností, které zamezují působení negativních vlivů lidské přirozenosti. "*Vědění je podle něj ctností- poznání toho, co je správné, vede ke správnému chování.*" (Kutásková, 1987, str. 50). Podle něj existují v naší mysli ideální formy (ideje) všech věcí, které mají svůj vlastní svět. Tento svět je oddělen od světa materiálního a je nám přístupný pouze prostřednictvím rozumu, zatímco svět materiální je přístupný skrze smysly (kolektiv autorů, 2013).

Podle Platona se lidská duše skládá ze tří částí, z nichž pouze jedna je nesmrtelná- myšlení, rozum. Skrze ni je člověk napojený na svět idejí, kde nejvyšší z idejí je idea dobra. Nesmrtelná část duše je díky svému napojení na svět dokonalých forem vševědoucí. Aby však jedinec mohl z těchto nekonečných znalostí čerpat, musí si na ně nejprve rozpomenout, k čemuž dochází v procesu učení. Cílem člověka je osvojení nejvyššího dobra, čehož dosáhne tím, že se pozdvihne do světa idejí. Skrze poznání své duše tedy pozná i dobro, které Platon i Aristoteles spatřují v blaženosti (Malé dějiny filosofie, 1995). "*Dokonalost každého živočicha spočívá v dokonalém rozvinutí činnosti, která je mu vlastní. Protože člověk, je především bytostí rozumovou, je pro něj dokonalostí nejvyšší rozvinutí této bytostné povahy. V tom spočívá lidská ctnost.*" (Malé dějiny filosofie, 1995, str. 137).

Podle Aristotela člověk musí splnit určité podmínky a teprve pak se stane dobrým. Mezi tyto požadavky patří nejen rozum a sebereflexe, ale i síla vůle (Kutásková, 1987). Aristoteles tak rozlišuje mezi etickými ctnostmi, jež spočívají v převaze rozumu nad vášněmi a ctnostmi dianoetickými, které spočívají ve zdokonalení samotného rozumu a které Aristoteles považuje za ctnosti vyšší (Malé dějiny filosofie, 1995). Dianoetické ctnosti neboli vlastní racionální činnosti se dají rozvíjet výchovou a Aristoteles jich vypočítává celkem 5- věda, umění, prozíravost, intelekt a moudrost, z nichž každá vymezuje vlastní cíl a obraz dobra. Při uplatňování těchto ctností jedinec jedná ze své vlastní vůle a k jejich naplnění využívá prostředky, na které přišel díky svému intelektu. Ctnost je tedy získaná volní dispozice, čímž se odlišuje od zvyku (Filosofický slovník, 1994).

2.1.1.2. Etika povinností

Etika ctností, zaměřena na odpovědnost vůči sobě samému, bývá brána jako egoistická a tedy méně morální. Na druhé straně etika povinností klade důraz na závazky a odpovědnost vůči druhým lidem. Nehovoříme tedy o jednání egoistickém, ale altruistickém, jelikož se soustředí na pomoc druhým a společnosti. Etika povinností se již netáže po tom, jak obstaráme sami před sebou, ale ptá se po závazcích, které máme ve vztahu k jiným lidem (Krámský, Preiss, 2014).

Hlavním představitelem etiky povinností byl Immanuel Kant, který rozlišuje čistý rozum, vhodný k teoretickým úvahám a rozum praktický, užívaný při jednání, u něhož je patrná nutnost respektu určitých etických pravidel. Mravní jednání je takové, které bere v potaz blaho ostatních lidí, na rozdíl od soustředění se na osobní štěstí (Plháková, 2006).

"Kdyby se nějaký tvůj známý, kterého máš docela rád, domníval, že se u tebe ospravedlní za své křivé svědectví tím, že by se nejprve vymlouval na svou- podle jeho přesvědčení- posvátnou povinnost k vlastní blaženosti...pak by ses mu buď rovnou do očí vysmál, nebo by ses od něho s odporem odvrátil...Tak zřetelně a ostře jsou odříznuty hranice mezi mravností a sebeláskou, že ani to nejprostší oko nemůže přehlédnout ten rozdíl, zdali něco patří na tu nebo na druhou stranu." (Kant 1996, str. 59-61).

V praktickém rozumu rozlišuje Kant maximy a praktické zákony. Maximy jsou subjektivně platné zásady jednotlivce, které ovlivňují jeho jednání. Jedinec se např. rozhodne, že přestane kouřit, což je pouze otázka jeho vlastní vůle, nezáleží na tom, zda ostatní kouří či ne. Naproti maximě staví Kant praktický zákon, který již neurčuje vůli jednotlivce, ale vůli každého člověka. Mezi obecně platné praktické zákony řadí

hypotetický a kategorický imperativ. Kant nazývá tyto zákony imperativy neboli příkazy, jelikož nás sice o nějaké jednání žádají, avšak je na nás, zda podle tohoto požadavku budeme skutečně jednat (Malé dějiny filosofie, 1995).

Hypotetický imperativ platí pro všechny, avšak pouze za předpokladu, že splňuje určitou podmínku. Např. tvrzení, že kdo se chce dožít vysokého věku, měl by žít zdravě. Pro všechny platí skutečnost, že kdo nebude o své zdraví pečovat, nedožije se vysokého věku. Aby však všichni pečovali o své zdraví, musela by být splněna podmínka, že se všichni chtějí dožít vysokého věku. Naopak imperativ kategorický je platný pro všechny a to bezpodmínečně. Tento obecný zákon říká, že každý člověk má jednat podle takové maximy, o níž by mohl zodpovědně prohlásit, že by mohla platit jako všeobecný zákon. Ve chvíli, kdy se jedinec rozhoduje, zda něco odcizí, by se měl nejprve zeptat sám sebe: Chtěl bych, aby i ostatní mohli krást? (Malé dějiny filosofie, 1995).

K všeobecnému zákonu se každý musí dobrat vlastní rozumovou úvahou. Úcta k tomuto zákonu rovná se úcta v obecném slova smyslu, tedy i úcta k druhým lidem a úcta k sobě samému. Člověk jednající v rozporu s tímto zákonem si nemůže sám sebe vážit, jelikož se nechá strhnout vnějšími činiteli (např. touha po moci, tělesné pudy), čímž ztratil svoji autonomii (Krámský, Preiss, 2014).

Podle Kanta může být naše vůle řízena cizím zákonem, který stojí mimo nás, mimo náš rozum. To vede k morálce heteronomní. Naše vůle může být ale také určována zákony, které pocházejí z našeho rozumu a které jsme si sami dali. V takovém případě budeme autonomní (Malé dějiny filosofie, 1995).

2.1.1.3. Etika konsekvencí

Kantova morálka vycházející z obecného zákona, který je bezpodmínečně dodržován, přehlíží skutečnost, že každé jednání je ovlivňováno celou řadou okolností. Jelikož se každé jednání odehrává za určitých podmínek, vystupují v něm konkrétní lidé s odlišnými motivy, nelze dva stejné činy posuzovat stejně, tedy bez ohledu na tyto okolnosti. V životě se nastávají situace, ve kterých neexistuje žádné řešení, které by bylo bez problematických následků, jelikož situace v sobě nesou určitá morální dilemata. V těchto případech zvažujeme řešení různá, vždy s ohledem na jejich důsledky. Vhodné řešení by mělo přinést co nejvíce dobra, co největšímu počtu lidí (Krámský, Preiss, 2014).

Tento přístup má jednu velkou nevýhodu spočívající v omezeném množství vědomostí, které máme o konkrétní situaci, v níž provádíme rozhodnutí. Abychom mohli učinit tu nejlepší volbu, museli bychom znát nejen všechny kontexty, které utvářejí situaci, ale i

veškeré budoucí důsledky našeho rozhodnutí, což je poněkud za možnostmi našeho rozumu (Krámský, Preiss, 2014).

Etika povinností a etika konsekvencí mají vliv na současné pojetí morálky, jelikož obě přicházejí s přínosnými způsoby nahlížení na to, co je a co není morální.

2.1.2. Piagetova kognitivně-vývojová teorie

Kognitivně vývojové teorie hledají odpověď na otázku: „V čem jsou si všichni lidé podobní?, čímž staví do popředí svého zájmu téma univerzálnosti ve vývoji.

Základním kamenem těchto teorií je Piagetova koncepce morálního vývoje z roku 1932, která byla následně rozvíjena jeho následovníky. Jedním z nich byl i Lawrence Kohlberg, který je (spolu s Piagetem) považován za zakladatele psychologie morálky (Vacek, 2013).

Kohlberg i Piaget pracují s pojmem stádium, který obecně znamená stupeň či časový úsek. Vývojové stádium můžeme charakterizovat třemi hlavními oblastmi- za prvé chování v každém stádiu vykazuje znaky určitého zaměření a je odlišné od chování v budoucím i minulém stádiu. Za druhé lze říci, že se tato stadia vyskytují u všech jedinců ve stejném pořadí a za třetí platí, že pořadí vývojových stádií je neměnné, mají tedy nějakou posloupnost (Vágnerová, 2000).

Pro morální vývojová stadia platí, že kultura může zpomalit nebo urychlit postup jednotlivými stádii, ale nikdy nezmění jejich kvalitu nebo pořadí (Millová in Blatný, 2010). Rychlost morálního vývoje je individuální a lze pozitivně stimulovat, což bylo zjištěno u žáků, kteří se pravidelně zúčastňovali diskuzí o morálních dilematech (Vacek, 2012). To potvrzují i výzkumy delikventů s nízkou úrovní morálky, kteří byli pozitivně ovlivněni cíleným působením vychovatelů nacházejících se na vyšším stupni morálního vývoje (Komenda, 1999). Jednotlivá stadia morálního vývoje jsou úzce spjata s kognitivním vývojem a to tak, že morální vývoj nemůže být nikdy vyšší, než vývoj kognitivní (Millová in Blatný, 2010).

Stadiální model, přiřazující jednotlivé stupně vývoje k věkovým kategoriím, bývá odmítán teoretiky, kteří dávají do souvislosti sociální učení a morální vývoj. Nechtějí brát morální chování jako něco stabilního, pevně zakotveného v psychice člověka, podle nich je naopak zásadně ovlivněno situačními faktory. Morální chování je stejně tak jako každé jiné chování postaveno na principech učení, kdy jedinec reaguje na různorodé sociální podmínky, jež na něj působí. Morálka je pojímána relativně, jelikož závisí na kultuře. Při zkoumání morálky se soustředí hlavně na rozvoj prosociálního chování (prostřednictvím

učení), na rozdíl od Kohlbera a Piageta, kteří se věnovali především zkoumání morálního usuzování (Hogan and Emler, 1978). Téma prosociálního chování se dostalo do popředí zájmu sociálních psychologů v 60. letech 20. století, kdy bylo zkoumáno, v jaké situaci a za jakých okolností přihlížející poskytnou či neposkytnou pomoc druhému v nouzi (Vacek 2010).

2.1.2.1. Vývoj morálky u dětí

Podle Piageta se děti liší od dospělých v morálním vývoji stejně tak jako ve vývoji kognitivním či osobnostním. Při zkoumání vývoje morálky kladl velký důraz na vztah dětí k pravidlům. *"Domnívá se, že veškerá morálka je obsažena v systému pravidel a podstata veškeré morálky spočívá v respektu, který si jedinec vytváří k těmto pravidlům."* (Piaget, 1977, str.8).

Podle Boveta jsou pro vývoj morálky podstatné citové vztahy mezi dítětem a jeho rodiči, v důsledku nichž vznikají zvláštní city morální závaznosti neboli svědomí. To je vázáno na splnění dvou podmínek- existenci příkazů z vnějšku a přijetí těchto příkazů, které je vázáno na citový vztah k tomu, kdo příkaz dává. Tento citový vztah je respekt, v němž je obsažena náklonnost i bázeň spojená s postavením podřazeného vůči nadřazenému. *„Respekt tedy sám způsobuje, že jedinec přijme příkazy a že v něm vzniká cit pro povinnost.“* Tento druh respektu nazývá Piaget jednostranným a má za následek morálku heteronomní (povinností), zároveň ale existuje i respekt vzájemný, který je typický pro morálku autonomní (Piaget and Inhelder, 2010).

Skutečný mravní růst není podle Piageta výsledkem pokynů autorit, ale je založen na vlastním zkoumání světa a na nezbytné interakci s vrstevníky. Právě vrstevníci poskytují zásadní zdroj pro pochopení pojmů spravedlnost, rovnost či vzájemnost (kolektiv autorů, 2014). Mezi vrstevníky si jsou všechny děti rovny a hra umožňuje nejen přejímání pravidel, ale i jejich vyjednávání a upravování po vzájemné dohodě (Duska and Whelan, 1975).

2.1.2.2. Vývoj vztahu k pravidlům

Vztah dětí k pravidlům zkoumal Piaget dotazováním se dětí na pravidla hry v kuličky a jejich následného pozorování při hraní této hry. Jelikož si pravidla hry v kuličky vytváří samy děti, mohl Piaget zkoumat jejich morální vývoj bez vlivu dospělých. Pomocí dotazování zjistil, co děti o pravidlech ví a během pozorování viděl, jak uplatňují tato

pravidla v praxi. To bychom dnes označili jako vztah mezi morálním usuzováním a jednáním (Heidbrink, 1997).

Z jeho výzkumu vyplynulo, že respekt k pravidlům se mění s věkem - děti v první fázi (do dvou let) berou kuličky čistě jako motorickou aktivitu a žádná pravidla neregistrují (Vacek, 2013). Dítě v tomto stádiu si hraje pouze podle svých "pravidel", které libovolně mění. Tato pravidla vnáší do hry pouze minimální řád, který však neslouží ke spolupráci ani k soutěžení či jiným skupinovým účelům. Dítě v této fázi může např. třídit kuličky podle barev (Atkinsonová, 2002).

Děti ve fázi druhé (od dvou do šesti let) napodobují činnosti starších dětí a již si jsou vědomy pravidel. Těm rozumí pouze povrchně, avšak berou je jako posvátná. Hra je egocentrická nikoli sociální a jejich hlavním záměrem je psychomotorická aktivita (Vacek, 2013). Každý může být vítězem, jelikož všichni hrají podle své vlastní interpretace pravidel (Heidbrink, 1997). V tomto stádiu děti neakceptují žádné důvody pro změnu pravidel, takže v případě hraní kuliček nedovolí mladším dětem házet kuličky z kratší vzdálenosti apod. (Atkinsonová, 2002).

Ve třetí fázi (mezi sedmi a deseti lety) se dostává do popředí sociální zájem - hlavní je mít dohodnutá pravidla, která všichni dodržují - objevuje se tedy začínající spolupráce. Pravidlům ještě zcela nerozumí a účelově je zjednodušují, aby mohla hra pokračovat (Vacek, 2013). Každý se nyní pokouší zvítězit nad ostatními a proto je důležité mít sjednocená pravidla. I přesto, že se na pravidlech děti většinou shodnou, objevují se překvapivě velké rozdíly v jejich pochopení (Heidbrink, 1997).

Ve čtvrté fázi (od dvanácti let) se díky abstraktnímu myšlení mění postoj k pravidlům, jejichž znalost je již velmi dobrá, žádný detail se neopomíjí a pravidla ve všech svých detailech jsou známá všem spoluhráčům. Děti často tráví nejvíce času tvořením pravidel, při čemž zohledňují každou eventualitu, která při hře může nastat (Vacek, 2013).

U her s pravidly platí, že děti mladší než osm let přijímají pravidla starších jako hotová (podle jednostranného respektu) a nedotknutelná. Naopak děti starší berou pravidla jako výsledek dohody a připouštějí jejich změnu, když se na tom všichni demokraticky shodnou. Na základě tohoto zjištění vyčleňuje Piaget morálku heteronomní a autonomní. (Piaget and Inhelder, 2010).

2.1.2.3. Heteronomní a autonomní morálka

Heteronomní morálka trvá přibližně do osmi let a je pro ni typický morální realismus, ve kterém jsou závazné povinnosti určeny zákonem a to bez ohledu na záměry jedince či na

okolnosti. Příkazy a pravidla jsou vnímána jako správná, protože plynou od autorit a jediným správným chováním je poslušnost, tedy takové chování, které doslovně naplňuje zákon. Naopak veškerá chování proti zákonu je bráno jako špatné, nepřipouští se žádné polehčující okolnosti či modifikace pravidel (Piaget and Inhelder, 2010).

V tomto věku ještě není dětský organismus zralý na to, aby asimiloval okolní prostředí do svých myšlenkových procesů. Kognitivně nemá na to rozeznávat reálné (fakta) a fantazijní (sny, přání) a nechápe svůj pohled jako jeden z mnoha možných pohledů. Svou identitu nalézá v podřízení se pravidlům dospělých, avšak jejich porozumění je ovlivněno kognitivními limity. Tato pravidla přijímá jako hotová- tedy bez vlastní zkušenosti a bere je jako vnější, nestávají se interiorizovanými regulativy chování (Vacek 2013).

Heteronomní morálka je postavena na vnějším nátlaku autority, kde pravidla jsou neměnná a mají být doslova naplněna. Nesprávnost jednání je zde posuzována podle vnějších znaků- stupně škody. Trest je záležitostí autority a je považován za automatický následek přestupku (Vacek 2010).

Kognitivní vývoj dítěte spolu s interakcí s vrstevníky vede k tomu, že dítě začne chápat nový rozměr společenských vztahů, který je definován vzájemným respektem a citem pro spravedlnost. Tyto hodnoty získávají postupně navrch nad poslušností a do osmi let se stávají hlavní normou, čímž dítě vstupuje do stádia autonomní morálky (Piaget and Inhelder, 2010). Autonomní morálka je postavena na kooperaci a rovném právu, kde pravidla jsou výsledkem dohody a dá se o nich diskutovat. Nesprávné jednání i trest jsou posuzovány ve vztahu k původnímu záměru (Vacek 2010).

2.1.2.4. Metoda výzkumu

Piaget využíval dvojice příběhů věnující se neobratnosti, krádeži a lhaní. Ty byly zpracovány tak, aby přiměly děti srovnat chování s dobrým (žádným) úmyslem vedoucí k velké materiální škodě a chování se špatným (egoistickým) úmyslem vedoucí k nepatrné materiální škodě. Po vyslechnutí obou příběhů byly dětem kladeny otázky: „Mají obě děti stejnou vinu? Které z obou dětí bylo méně poslušné (zlobivější) a proč?“ (Vacek 2010).

Děti do osmi let posuzují vinu na základě materiální škody a bez ohledu na záměr- např. chlapec, který v dobrém úmyslu chtěl naplnit otcí kalamář a při tom udělal velkou skvrnu na ubruse, je zlobivější, než chlapec, který se rozhodl si s kalamářem hrát, a udělal malou skvrnu na ubruse. Stejně tak je tomu u krádeže- nejzlobivější je dívka, která ukradla klec i s ptákem, bez ohledu na to, že jí bylo líto uvězněného ptáka a že ho následně pustila na svobodu (Vacek, 2010).

I lhaní je zpočátku posuzováno podle míry- tedy podle toho, jak moc je tvrzení vzdáleno od reality. Chlapec, který řekne, že pes byl velký jako kráva (nereálné) je brán za většího lháře než chlapec, který si vymyslel, že ve škole dostal dobrou známku (mohl by ji dostat- reálné). Díky dotazování zjistil, že děti do sedmi let chápou lež jako nežádoucí slovní projev a řadí ji do kategorie neposlušnost, protože na ni dospělí negativně reagují a trestají ji. Mezi sedmým a desátým rokem definují lež jako něco, co není pravda- spadá sem tedy i chyba a přehánění. Až s rozšiřující se zkušeností, především z kooperativních her, ve kterých je dítě aktivním účastníkem, se lež stává tvrzením, které je úmyslně nepravdivé a vyjadřuje porušení důvěry v rámci skupiny. Lež se stává špatnou nejen vůči dospělým, ale i vůči vrstevníkům (Vacek, 2010).

2.1.3. Kohlbergova teorie morálního vývoje

Další významnou osobností na poli výzkumu morálního vývoje byl Lawrence Kohlberg. Jeho celoživotní zájem o výzkum morálky vznikl během cest po moři, kde se setkal s pašováním uprchlíků a dostal se tak do konfrontace s myšlenkou, že v životě existují situace, kdy je člověk ospravedlněn neuposlechnout zákon či legitimní autoritu (Hunt, 2000). Ve svém díle navázal na Piagetovu koncepci a přišel s novou teorií morálního vývoje. Základem této teorie byla nepublikovaná doktorská práce z roku 1958, jejíž myšlenky zveřejnil o 5 let později. V této práci vytvořil systém hodnocení (později test), z kterého odvodil novou kognitivně vývojovou teorii stádií morálního vývoje (Vacek, 2010).

2.1.3.1. Metoda výzkumu

Na začátku zkoumání morálního vývoje měl Kohlberg skupinu Američanů ve věkovém rozpětí od deseti do dvaceti-osmi let, s nimiž dělal každé tři roky interview. Pomoci rozhovoru identifikoval rozdíly v myšlení jednotlivých osob a tyto rozdíly se následně staly základním pilířem jeho nové teorie. Metoda interview spočívala v prezentaci příběhu, jehož postavy se ocitly v situaci morálního dilematu. Následovala série otázek o tom, co by v dané situaci považoval testovaný subjekt za správné či špatné. To vedlo k poznání důvodu, podle něhož se dotazovaný jedinec rozhodoval při řešení dilematu. Důvod, který subjekt uvedl, se stal klíčovým pro určení úrovně jeho morálního usuzování. Při tom nebylo důležité, zda subjekt zaujímá stanovisko pro nebo proti při rozhodování se v dilematické situaci. Šlo o zdůvodnění tohoto stanoviska (Vacek, 2013).

Kohlberg používal celkem devět příběhů, z nichž nejznámějším je tzv. Heinzův příběh neboli Heinzovo dilema:

"V Evropě žila smrtelně nemocná žena. Trpěla zvláštním druhem rakoviny. Existoval lék, o němž se lékaři domnívali, že by ji mohl zachránit. Byla to forma radia, kterou jeden lékárník nedávno objevil. Vyrobit tento lék bylo velmi drahé, ale lékárník si účtoval desetkrát více, než ho stála výroba léku. Zaplatil 400 dolarů za radium a účtoval si 4000 dolarů za malou dávku léku. Manžel nemocné ženy, Heinz, navštívil každého, o kom věděl, že by mu mohl půjčit peníze, ale dal dohromady pouze něco okolo 2000 dolarů, polovinu toho, co stál lék. Heinz sdělil lékárníkovi, že jeho žena umírá a požádal ho, aby mu lék prodal levněji anebo mu umožnil zaplatit později. Ale lékárník odpověděl: "Ne, já jsem lék objevil a chci na tom vydělat peníze". Tak Heinz, po vyčerpání všech legálních prostředků, propadá zoufalství a uvažuje o vloupání do lékárníkovy obchodu, aby pro svoji ženu lék ukradl." (Kohlberg, 1984, str. 640).

Po prezentaci Heinzova dilematu následovala série otázek. Příklady otázek k Heinzově dilematu: *"Měl Heinz ukrást lék? Je z jeho pohledu správné nebo špatné lék ukrást? Proč je to správné a proč je to špatné? Má Heinz závazek nebo dokonce povinnost lék ukrást? Proč ano a proč ne? Je důležité, aby lidé udělali všechno, co mohou pro záchranu života druhého? Proč ano a proč ne? Krást znamená pro Heinze být v rozporu se zákonem. Je pak jeho čin morálně špatný? Proč ano a proč ne?"* (Kohlberg, 1984, str. 640-641).

Na základě toho, jaké poskytl subjekt odůvodnění, byla určena úroveň morálního vývoje. Kohlberg rozlišuje tři úrovně morálního vývoje a každou z nich dělí na 2 stádia. Máme tedy celkem šest stádií morálního vývoje. Vývoj probíhá postupně od prvního, nejnižšího stádia až po stádium šesté tedy nejvyšší, kterého dosahuje pouze malý počet jedinců (Vacek, 2013).

2.1.3.2.Stádia vývoje

První úroveň nazývá prekonvenční a spadají do ní první dvě stádia. Prekonvenční úroveň nalézáme u většiny dětí do 9 let, některých adolescentů a u velkého počtu dospělých z řad kriminálků, kteří berou společenské normy jako něco vnějšího (Vacek 2012). Na této úrovni jedinec vnímá, co je správné a nesprávné podle kulturních pravidel, avšak hodnocení dobra a zla vykonává na základě toho, zda bude následovat test či odměna. Do hodnocení dobra a zla promítá i fyzickou sílu aktérů (Millová in Blatný, 2010). Jedincova citlivost na společenské normy se odvíjí od významnosti jejich nositelů i od fyzických a hedonistických důsledků jednání (Vacek, 2010).

Stadium 1- Heteronomní morálka

Cílem je vyhybat se trestanému jednání z důvodu podřízení se síle autorit, které jsou nositeli norem chování. Autorita má respekt proto, že je silnější, nikoli proto, že reprezentuje morální ideály. V této fázi je patrný egocentrismus, tedy neschopnost brát ohledy na zájmy druhých (Vacek, 2010).

Čin je posuzován podle morálních pravidel, ale motivací je pouze vyhnutí se trestu. Typickou odpovědí pro krádež léku je v tomto stádiu: „*Jestliže člověk nechá manželku umřít, dostane se do potíží.*“ Naopak odpovědi proti bylo nejčastěji: „*Lék by se neměl krást, protože člověka chytanou a pošlou do vězení.*“ (Kohlberg, 1984, str. 624-639).

Stadium 2- Individualismus, účelovost, směna

Jednání jedince směřuje k uspokojení vlastních potřeb, kdy správné je především to, co je výhodné pro mě. Uspokojující konec může ospravedlnit způsob, jakým jsem ho dosáhl. Správné je však i nebránit jiným v uspokojování vlastních potřeb a objevují se i prvky primitivní reciprocity, která však není vystavěna na loajalitě a spravedlnosti, ale na pragmatických hodnotách ve smyslu "já pomůžu tobě a ty zase mě". Každý sleduje svůj vlastní zájem a tak se jedinci dostávají do konfliktu. Odlišnost vlastních zájmů oproti zájmům druhých je již uvědomovaná, a proto je v tomto období kladen extrémní důraz na spravedlnost (Vacek, 2010).

Čin je posuzován podle snahy maximalizovat odměnu a minimalizovat negativní důsledky pro vlastní osobu. Typické odpovědi podporující krádež léku byly: „*Když člověka chytanou, může lék vrátit a nedostane těžký trest. Není to tak hrozné odsedět si krátký čas ve vězení, když po návratu ven bude mít manželku.*“ Naopak odpovědi proti bylo nejčastěji: „*Jestliže člověk lék ukradne, manželka mu pravděpodobně zemře dřív, než se vrátí z vězení, takže z toho nebude mít nic.*“ (Kohlberg, 1984, str. 624-639).

Druhá úroveň nese název konvenční a řadíme do ní stádium třetí a čtvrté. Vyskytuje se u většiny adolescentů a dospělých napříč kulturami. Jedinec na této úrovni má zvnitřnělé normy společnosti a bere je za své, především, jsou-li vyžadovány institucí nebo fyzickou autoritou (Vacek, 2010). Na této se úrovni již jedinec neřídí pouze okamžitými následky svého chování, do popředí jeho zájmů se dostává touha splnit očekávání rodiny, sociální skupiny či národa (Millová in Blatný, 2010).

Stadium 3- Orientace na vzájemné vztahy, interpersonální konformita

V tomto stádiu je významná konformita ke stereotypním představám dobrého chování. Za žádoucí chování je pak považováno to, které je oceňované druhými lidmi (Millová in Blatný, 2010). Dobré chování má odpovídat nejen očekávání blízkých osob, ale i očekávání druhých lidí v takových rolích jako jsou bratr, syn nebo přítel. Důvodem takového správného chování již není vyhnutí se trestu ani získání odměny, avšak potřeba být dobrým člověkem z pohledu svého i druhých (Vacek 2010). Poprvé zde není hodnoceno pouze viditelné jednání, ale hodnotí se i záměr jedince („myslel to dobře“) (Millová in Blatný, 2010).

Významnou roli zde hraje důležitost očekávaného souhlasu či nesouhlasu ze strany druhých a s nimi spojený pocit viny. Typickou odpovědí proč by se lék měl ukrást je: „*Když člověk ten lék ukradne, nikdo si o něm nepomyslí, že je špatný, ale jestliže nechá zemřít svou manželku, nikdy se už nebude moci podívat nikomu do tváře.*“ Naopak neměl by se krást, proto, že: „*Každý si o člověku bude myslet, že je zločinec. Když to ukradne, nebude se moci před nikým ani ukázat.*“ (Kohlberg, 1984, str. 624-639).

Stadium 4- Společenský systém a svědomí

Patrná je zde snaha udržet společenský řád, správné chování tedy projevuje respekt autoritě a pevně daným pravidlům (Millová in Blatný, 2010). Respektem zákonů a pravidel se zachovává stávající společenství a tyto normy pak určují, co je dobré a co špatné. Normy jsou vnímány jako statické, výjimky při jejich nedodržení tedy nelze tolerovat a to ani v případě že se proti normě postaví svědomí jedince (Vacek, 2010).

Při rozhodování v Heinzově dilematu se často zdůrazňuje očekávaná formální ztráta cti a viny za škodu způsobenou druhým. Jako nejčastější odpovědi pro, se vyskytovaly věty: „*Jestli má člověk nějaký smysl pro čest, nenechá manželku zemřít. Jestliže vůči ní nesplní svou povinnost, bude neustále cítit pocit viny za to, že způsobil její smrt.*“ Na druhé straně typickými odpověďmi proti byly: „*Člověk je zoufalý a nemusí vědět, že jedná špatně, když lék krade. Ale pozná to, až ho pošlou do vězení. Za svou nepoctivost a porušení zákona se bude už navždy cítit provinile.*“ (Kohlberg, 1984, str. 624-639).

Poslední, třetí úroveň, v Kohlbergově teorii morálního vývoje je úroveň postkonvenční. Ta je dosahována pouze malým počtem jedinců a to zpravidla po 20. roce života. Je zde snaha definovat morální principy, které se uplatňují bez ohledu na vliv autority či identifikace s určitou skupinou. Jedinec v tomto stádiu uznává obecné morální principy, které jsou

součástí jeho "já". Společenské normy akceptuje proto, že jejich základem jsou obecné morální principy. Dostane-li se obecný morální princip do konfliktu se společenskou konvencí, jedinec v postkonvenčním stádiu dá přednost principu před společenským pravidlem (Vacek, 2010).

Dle Vágnerové jedinci nacházející se v tomto stádiu vývoje neuplatňují vždy postkonvenční způsob usuzování a v určitých životních situacích volí raději zafixovaný konvenční způsob uvažování (Vágnerová, 2000).

Stadium 5- Společenská smlouva a individuální práva

Jedinec v tomto stádiu považuje za správné: *"Být si vědom toho, že lidé zastávají široké spektrum různých hodnot a postojů a že většina těchto hodnot a norem se vztahuje k většině lidských společenství. Existují normy relativní, jejichž existence je podmíněna sociální dohodou. Mimo ně existují sociální hodnoty (právo na život, svoboda jednotlivce atd.), které jsou trvalým základem soužití mezi lidmi a musí být respektovány v jakékoli společnosti a bez ohledu na názor většiny."* (Vacek 2010, str. 30).

Důležité je respektování individuálních práv, které byly odsouhlaseny celou společností. Důvodem k takovému jednání je uvědomění si závažnosti dodržování zákonů pro obecné blaho a pro zachování lidských práv. Zákony mají být tvořeny tak, aby vedly ke všeobecnému prospěchu, tedy k co největšímu dobru pro co největší počet lidí. Normy mohou být legálním a demokratickým jednáním změněny, pokud je to sociálně žádoucí. V tomto stádiu je stále preferován legální postup, který však musí mít podporu v obecných normách (Vacek, 2010).

Jedinci v tomto stádiu mají pohled racionálního mravního člověka, který se zajímá o hodnoty a práva existující v mravní společnosti. Jednání je posuzováno podle dodržení úcty ke společnosti a k sobě samému. Mezi časté odpovědi podporující krádež léku patřilo: *„Jestliže to člověk neukradne, ztratí úctu druhých lidí. Jestliže nechá manželku zemřít, bude to ze strachu, nikoli rozumově zdůvodněné. Ztratí sebeúctu a pravděpodobně i úctu druhých.“* Odpovědi proti byly často voleny následovně: *„Člověk ztratí postavení a úctu ve společnosti a poruší zákon. Jestliže se člověk nechá unést city a pustí ze zřetele dlouhodobé hledisko, ztratí úctu k sobě samému.“* (Kohlberg, 1984, str. 624-639).

Stadium 6- Univerzální etické principy

V tomto stádiu se jedinec řídí podle vlastních svobodně zvolených morálních principů. Mezi tyto principy patří rovnost lidí, spravedlnost, respekt lidské důstojnosti a individuální svoboda. O takové principy se opírá i většina demokratických zákonů a společenských norem. Nejvýznamnějším činitelem zde však není zákon, ale vlastní svědomí. Pokud se tedy dostane společenská norma do rozporu s morálním principem, jedinec v šestém stádiu se rozhodne podle principu, bez ohledu na legálnost (Vacek, 2010). Etické principy jsou abstraktní (např. Kantův kategorický imperativ), nejde o konkrétní morální zásady, jaké se vyskytují např. Desateru božích přikázání (Millová in Blatný, 2010).

Stádium, kde čin je určen poctivostí, spravedlností a zájmem o vlastní morální zásady přináší v Heinzově dilematu následující odpovědi pro: *„Jestliže člověk lék neukradne a nechá manželku zemřít, bude se za to stále proklínat. Nikdo by ho neobviňoval, ale porušil by zásady vlastního svědomí.“* Odpovědi proti krádeži byly nejčastěji: *„Kdyby člověk lék ukradl, druzí lidé by ho neobviňovali, ale obviňoval by se sám, protože by nejednal podle svého svědomí a zásad poctivosti.“* (Kohlberg, 1984, str. 624-639).

Platnost Kohlbergovy teorie morálního vývoje byla později mnohokrát ověřována. Kohlberg se svými spolupracovníky uskutečnil mnohé srovnávací studie, kterými dokázal univerzální platnost své teorie. Jedinci, kteří byli testováni, pocházeli z různých míst na planetě a jejich sociální kulturní a náboženské zázemí se od sebe velice lišila. To ovlivnilo, že jednotlivými stádii procházeli rozdílnou rychlostí, ale jejich pořadí zůstávalo stejné (Vacek, 2013). V současné době se od univerzálnosti jeho teorie ustoupilo, stejně jako od striktního oddělování jednotlivých stádií. Jeho koncepce pohlízející na vývoj morálky jako na směřování jedince k morální autonomii, však i nadále zůstává užitečná při určování úrovně morálního vývoje (Krámský, Preiss, 2014).

2.1.4. Kohlbergovi žáci

Lawrence Kohlberg svými výzkumy o morálce inspiroval velký počet žáků, z nichž mnozí dále rozvíjeli jeho koncept. Považuji za nutné zmínit alespoň dva z nich, Carol Gilliganovou a Jamese Restu.

2.1.4.1. Teorie Carol Gilliganové

Kohlbergova žačka Carol Gilliganová si všimla, že se ženy zpravidla umísťují na nižší morální úrovni než muži. Tuto skutečnost vysvětluje tím, že Kohlbergova koncepce zvýhodňuje muže, jelikož byla taky muži vynalezena a následně na nich i testována. Proto

na základě Kohlbergova modelu, který je podle ní vhodný k měření mužské morálky přichází s modelem odpovídajícím vývoji ženské morálky (Vacek, 2013).

Gilliganová tak rozděluje morální usuzování na mužské a ženské. Muži se podle ní řídí tzv. morálkou spravedlnosti, která klade důraz na rovnost práv a spravedlnost, je situačně nezávislá a akcentuje obecné principy v podobě zákonů a sankcí. Naopak ženské usuzování je vedeno tzv. morálkou péče, jež staví do popředí uchování mezilidských vztahů a pochopení potřeb i přání ostatních jedinců. Ženské usuzování závisí na konkrétní situaci a bere v potaz emocionální aspekt, jež se projevuje jako starost o druhé (Krámský, Preiss, 2014). Podle Heidbrinka patří k morálce péče Já spojené s ostatními, zatímco morálce spravedlnosti náleží autonomní a nezávislé Já (Heidbrink, 1997).

Ve své studii, do které byly přizvány ženy chystající se na interrupci a tedy právě procházející těžkým morálním dilematem, se soustředila na rozpoznání charakteristik vývoje ženského morálního usuzování. Kladla těmto ženám otázky týkající se morálních principů, kterými se řídily při rozhodování o ukončení těhotenství a také náhledu, který ženy mají sami na sebe (Gilliganová, 2001).

Zjistila, že se celý vývoj ženské morálky točí kolem dvou zásadních pojmů a to sobeckosti a odpovědnosti. Základní definicí morálky je pro ženy povinnost pečovat a neubližovat. *"Způsobení bolesti nebo ublížení je považováno za sobecké a nemorální, neboť je odrazem lhostejnosti a neúčasti, zatímco vyjadřování péče je chápáno jako splnění morální odpovědnosti."* (Gilliganová, 2001, str. 97).

V prvním stádiu se žena soustředí na přežití skrze péči o sebe samu. Chová se tedy sobecky a egoisticky. Následuje první přechodná fáze, ve které je dosavadní způsob myšlení podrobován kritice v důsledku pochopení propojenosti mezi Já a druhými. Je zde patrná potřeba přijetí a ocenění okolím. To vede k postupu do druhého stádia, kdy se žena chová odpovědně a ve kterém se dobro rovná péči o druhé (Gilliganová, 2001).

Řadí sem i mateřskou morálku, jež nebere v potaz vlastní zájmy a potřeby a soustředí se na péči o slabší. Prosazování vlastního Já je považováno za nemorální, jelikož morální je starat se o druhé. Žena zaujímá altruistické stanovisko a řídí se společenskými konvencemi, které určují její ženskou roli jako povinnost starat se o druhé (Vacek, 2013). Jevem typickým v tomto stádiu je sebeobětování. Nelogika nerovného postavení sebe samé oproti druhým při rozdělování péče vede k nerovnováze, která spouští druhou přechodnou fázi, v níž si žena ujasňuje vztahy sebe samé k okolí (Gilliganová, 2001).

Ve druhé přechodné fázi dochází k rozporu mezi egoismem a altruismem, který však již není řešen dle společenských konvencí, ale dle kritérií pravdy. Žena řeší, zda je možné být zodpovědná za sebe sama a zároveň za druhé. Po této přechodné fázi nastupuje třetí stádium, ve kterém převládá názor, že potřeby mé a druhých nemusí být v rozporu, jelikož já a druzí jsme vzájemně propojeni (Vacek, 2013). To rozptyluje napětí mezi sobeckostí a odpovědností, jelikož se péče jak o sebe samu, tak o druhé stává vědomě zvoleným morálním principem. V tomto stádiu se žena cítí se odpovědná sama za sebe a je upřímná i vůči vlastním požadavkům (Gilliganová, 2001).

Lepší pochopení lidských vztahů a mezilidských interakcí vytváří etiku péče, jejímž základem je právě pochopení propojenosti mezi Já a druhými. "Na základě vzájemné propojenosti takto vzniká ústřední, opakovaně se vyskytující zjištění: tak jako výskyt násilí je v konečném důsledku ničivý pro všechny, i péče pozvedá nejen druhé, ale i člověka samého." (Gilliganová, 2001, str. 98).

Gilliganová časem opustila stanovisko, že morálka péče se vyskytuje pouze u žen, zatímco morálka spravedlnosti pouze u mužů. Podle ní sice existují ženy i muži, kteří dokáží vzít v potaz oba druhy morálního usuzování, avšak při soustředění se na jeden typ morálky je patrné, že muži se častěji řídí morálkou spravedlnosti a ženy morálkou péče (Heidbrink, 1997).

Z výzkumu pubescentů vyplynulo, že velký význam pro způsob usuzování má osobní nasazení. U otázky potratů dívky argumentovaly podle morálky péče, zatímco chlapci uvažovali abstraktně a principiálně podle morálky spravedlnosti. Při řešení odmítání vojenské služby se však argumenty chlapců i dívek změnily. Chlapecké byly vázané na určitý kontext, a tedy se řídily morálkou péče a naopak dívky v tomto případě uvažovaly více abstraktně (Heidbrink, 1997).

Gilliganová tímto podnítila rozvoj výzkumů odlišností ženského a mužského myšlení a genderového tématu obecně. V současné době však nelze její původní předpoklad o rozdílném morálním vývoji mužů a žen jednoznačně potvrdit (Krámský, Preiss, 2014).

2.1.4.2. Restův model morálního chování

Další Kohlbergův žák, James Rest dával do souvislosti morální usuzování a morální jednání. Kohlberg bral morální úsudek jako přímou součást morálního chování a domníval

se, že situační vázanost morálního myšlení klesá v souvislosti s morálním růstem (Heidbrink, 1997).

Rest však přichází s modelem vývoje morálního chování, které je podle něj výsledkem čtyř procesů, v nichž se uplatňují kognitivní i afektivní mechanismy (Krámský, Preiss, 2014). Podle Resta provádí jedinec prostřednictvím těchto procesů analýzu v každé morálně problematické situaci a na základě této analýzy volí svůj způsob jednání (Rest, 1983).

První z těchto komponent je interpretace situace, kdy jedinec bere ohled na to, jak jeho jednání ovlivní blaho druhých lidí. Ve druhé složce dochází k identifikaci morálního ideálu pro danou situaci. Jedinec si představuje, jak by měl vypadat morální způsob jednání. Ve třetím procesu jedinec zvažuje různé hodnoty a rozhoduje se, zda se pokusí jednat podle svého morálního ideálu. Ve složce čtvrté jedinec realizuje to, co měl v úmyslu (Rest, 1983).

Kvalita této analýzy je závislá na sociální perspektivě, jelikož v situacích, které jsou pro jedince nějakým způsobem choulostivé, může docházet k analýze ze zkrácené perspektivy. Tato zkrácená perspektiva se projevuje např. jako černé nebo růžové brýle, kdy je vnímání významně omezeno pouze na určité prvky. Důležitou roli sehrávají také kognitivní schopnosti jedince, které určují i to, zda situaci vůbec vyhodnotíme jako morálně relevantní. V běžném životě celkem často saháme k neuvědomovaným kognitivním zkratkám, které naše jednání zbavují vlastní morální kontroly (Heidbrink, 1997).

Zajímavé jsou v této souvislosti výzkumy sebepercepce neboli sebevnímání, kdy je pozornost méně upírána na vnější okolí a naopak více na vlastní osobu. V tomto stavu si jedinec více uvědomuje rozpory mezi svými morálními ideály a mezi skutečným chováním (Heidbrink, 1997).

3. Testování morálky

Hodnocení morálního usuzování v sobě nese řadu potíží. Nejvýznamnější z nich je už samotné definování toho, co je a není morální. To, co autorovi testu může připadat jako hrubé porušení morálky, se může jeho respondentům zdát naprosto banální a nevýznamné. Různé úhly pohledu v kontextu kulturním, sociálním i náboženském by tedy neměly být při tvorbě testu opomíjeny.

Testy morálního usuzování jsou také ohroženy snadným zneužitím, jelikož, stejně tak jako u dalších psychologických testů, nemusí respondenti odpovídat poctivě (Krámský, Preiss, 2014).

I přes tyto problémy, je však studium a měření morálky považováno za obohacující část diagnostiky, jež rozšiřuje klinické oblasti zkoumání, jako jsou osobnostní proměnné, kognitivní funkce či sociální opora (Preiss, Krámský, Příhodová, 2014).

3.1. Restovo DIT

Rest navázal na Kohlbergovu teorii morálního vývoje, u kterého sice provedl drobné úpravy, nicméně původní model vývoje morálního usuzování zůstává v podstatě nezměněn. Ve svém testu DIT (Defining Issues Test) i nadále používá původní metodu spočívající v řešení dilemat, jelikož je považována za vhodný nástroj k měření morální úrovně (Krámský, Preiss, 2014).

Hlavní rozdíl oproti Kohlbergovu testu je skutečnost, že jedinec svá tvrzení nevytváří sám, ale hodnotí již vytvořené výroky. Kohlbergův test nebylo možné objektivně skórovat, jelikož přiřazení výroku k určitému morálnímu stádiu, vždy záleželo na hodnotiteli. Naproti tomu již vytvořené výroky u DIT umožňují, že se subjekt sám, na základě svých odpovědí, zařadí na určitou vývojovou úroveň (Rest, 1986).

Rest zůstává u četby příběhu s morálním dilematem, po kterém následuje dvanáct výroků, které má jedinec posoudit z hlediska důležitosti. Klade si při tom otázku: Kdybych byl v kůži jedince stojícího před morálním dilematem, jak důležité by pro mě byly následující tvrzení (Rest, 1986). V současnosti se používá nová verze tohoto testu, avšak zpracování i metodické pokyny zůstávají ve své podstatě stejné. Příběhy jsou aktualizovány do současné doby a jejich počet klesl z šesti na pět. Minimální věk respondentů byl u obou verzí stanoven na dvanáct let a originální verze testu se nedoporučuje osobám, jejichž

prvním jazykem není angličtina. Doba administrace by neměla přesáhnout jednu hodinu, avšak většina lidí stihá test dokončit dříve (Rest, 2003).

Základním výstupem, který každý, jež splní stanovená kritéria pro dokončení testu, obdrží je tzv. P Score neboli postkonvenční skór, jež z celkového počtu položek ukazuje podíl položek reprezentujících stádium pět a šest. Tím je namísto striktního zařazení do vývojového stádia zdůrazněn průběh jedincova vývoje (Rest, 1986).

Obdobným testem jako DIT je Moral Judgement Test (MJT). Tento test je rovněž založen na Kohlbergově modelu morálního vývoje a i zde jsou respondenti postaveni před morálně dilematické situace.

3.2. Testování morálky v našich podmínkách

V České Republice máme k dispozici pouze jeden test morálního vývoje a to Test morální zralosti osobnosti (TMZO) od Jarmily Kotáskové z roku 1983. Tento test je již zastaralý a hodí se pouze pro měření úrovně morálního vývoje u dětí. Jeho cílem je zjistit úroveň sociální zralosti a osobnostních postojů jako jsou závislost na autoritě nebo sebehodnocení. Není tedy zaměřen na morální usuzování (Preiss, Krámský, Příhodová, 2014).

Překlady DIT nebo MJT do českého jazyka jsou již k dispozici, avšak ještě nebyly validizovány a tedy nemohou sloužit k měření morálního usuzování. Jak již bylo zmíněno, testování morálního usuzování a jednání je přínosnou složkou diagnostiky a je tedy na místě pokusit se o vytvoření metody, která by to umožňovala.

4. Praktická část

Jak již bylo zmíněno v teoretické části, vytvoření české metody, která by umožňovala měřit morální usuzování, by bylo velmi přínosné. V této souvislosti v nedávné době vytvořili Marek Preiss, David Krámský a Alena Nohavová dotazník DDT (Decision Dilemma Test), který by měl být vhodným nástrojem pro měření morálky na našem území. V pilotní studii se zaměřím na jeho korelaci s vnějším kritériem. Za vhodné vnější kritérium považuji test měřící percepci podvádění a podvodné chování, jelikož právě podvádění bývá s morálkou často spojováno. Dalším důležitým bodem mé práce bude zjištění vnitřní konzistence DDT. Vnitřní konzistence je jedním z druhů reliability a odkazuje k technické kvalitě nástroje – určuje, jak spolehlivě metoda měří. Reliabilita je podmínkou validity.

Cílem mé práce bude také zachycení možných faktorů, které mohou negativně ovlivňovat průběh celého procesu. Má práce by měla napomoci k tomu, aby se dotazník DDT stal vhodným a spolehlivým nástrojem na měření morálního usuzování.

4.1. Výzkumné otázky

Na základě vytyčených cílů byly stanoveny následující výzkumné otázky:

1. Nalezneme souvislost mezi morálním usuzováním a percepcí podvádění?
2. Bude konzistence morálního usuzování s morálním jednáním souviset s konzistencí percepce podvádění s podvodným chováním?
3. Bude významná korelace položek s jejich celkovým skórem?
4. Bude významná korelace položek navzájem?
5. Bude vnitřní konzistence testu dostatečná vzhledem k nárokům na testovací metody?

4.2. Metoda sběru dat

V této kapitole představím nástroje, které jsem používala během sbírání dat. Mezi ně patří dotazník Decision Dilemma Test (DDT), měřící morální usuzování a dotazník měřící percepci podvádění a podvodné chování.

4.2.1. DDT - Decission dilemma test

Autoři DDT- Marek Preiss, David Krámský a Alena Nohavová- se při jeho tvorbě inspirovali Restovým DIT. Zachován byl motiv dilematického příběhu spolu s celkovou strukturou založenou na skórovatelných výrocích. Zmenšil se však počet příběhů a změnil se výpočet jednotlivých skóre.

DDT se skládá se ze tří příběhů, z nichž každý v sobě nese morální dilema. Po každém příběhu následují tři části zjišťující úroveň jedince morálního usuzování.

V první části se má respondent zamyslet nad tím, jaké stanovisko se jemu osobně jeví jako vhodnější při posuzování daného morálního dilematu. Tato stanoviska jsou na výběr celkem tři. První z nich se řídí etikou povinností a jedná se o stanoviska, ve kterých je zákon stavěn nad okolností. Další stanovisko, reprezentující etiku konsekvencí, naopak dává prostor okolnostem, které způsobí, že porušování pravidel může být morálně správné. Pro jedince, kteří nezastávají ani jedno z nabízených stanovisek je k dispozici políčko „Nemohu se rozhodnout.“

	Příklad stanoviska
Etika povinností	Úplatek je třeba vždy posuzovat jako přestupek.
Etika konsekvencí	Úplatek není třeba vždy posuzovat jako přestupek.

Ve druhé části je představeno čtrnáct výroků, které má jedinec ohodnotit podle toho, jak jsou podle něj důležité ve vztahu k příběhu. Hodnocení probíhá pomocí pěti bodové škály, kde číslo 1 reprezentuje výrok s největší důležitostí a naopak číslo 5 s nulovým významem vzhledem k dilematu. Tato tvrzení reprezentují jednotlivé stupně morálního vývoje. Z celkového počtu čtrnácti výroků u každého příběhu nalezneme celkem čtyři tvrzení odpovídající úrovni prekonvenční, konvenční a postkonvenční. V každém příběhu je z těchto dvanácti výroků vybrán jeden, který zastupuje principy etiky povinností a jeden reprezentující etiku konsekvencí.

	Příklad výroku
Etika povinností	Není základní povinností pana Lišky upozornit na porušení zákona bez ohledu na okolnosti?

Etika konsekvencí	Ondřej nemůže jednat jinak v situaci, kdy by mohl ztratit svého otce.
------------------------------	---

Zbylé dva výroky nemají s morálním dilematem žádnou souvislost a v testu jsou pro ošetření pozornosti respondentů. Tyto položky se nazývají kontrolní a jedinci, kteří se na DDT plně soustředí a snaží se opravdu porozumět morálnímu dilematu, by tyto položky měli označovat nulovou důležitostí, tedy číslovkou 5 na škále.

V části třetí je dotazovaný vyzván k tomu, aby vybral ze čtrnácti nabídnutých výroků čtyři nejvýznamnější výroky, které seřadí sestupně podle důležitosti. Na prvním místě bude tedy výrok, který respondent považuje ze všech výroků za nejdůležitější ve vztahu k dilematu.

Všechny výše představené části slouží k výpočtu jednotlivých skóre, které představím v následující části mé práce.

4.2.1.1. Postkonvenční skór

Prvním skórem, se kterým jsem pracovala je Postkonvenční skór, který byl spočítán ze všech postkonvenčních výroků následujícím způsobem. V případě, že respondent označil výrok na škále číslem jedna, tedy jako nejdůležitější, dostal za něj pět bodů. V případě, že ho označil číslem 2, získal čtyři body a tak dále. Maximální počet bodů za postkonvenční stádium získaný za celý test byl šedesát. Dosažený počet bodů byl vydělen 0,6, čímž byl hrubý skór převeden na procenta. Pro tento skór platí, že čím je vyšší, tím větší důležitost přikládal jedinec postkonvenčním výroky.

Př. Respondent označil čtyři postkonvenční výroky číslovkou 1, čtyři postkonvenční výroky číslovkou 2 a čtyři postkonvenční výroky číslovkou 3.

Jeho Postkonvenční skór byl spočten následovně: $4 \times \underline{5} + 4 \times \underline{4} + 4 \times \underline{3} = 48$. Dále pak: $48 / 0,6 = 80$. **Postkonvenční skór je 80%.**

4.2.1.2. Korespondující skór

Druhým skórem, kterým jsem se zabývala, je Korespondující skór, vyjadřující na kolik morální usuzování koresponduje s morálním jednáním. Při výpočtu tohoto skóru hraje roli stanovisko, ke kterému se jedinec přikloní v rámci konkrétního morálního dilematu. Pokud se rozhodne jednat v souladu s etikou konsekvencí, dalo by se očekávat, že se mezi jeho

čtyřmi nejdůležitějšími tvrzeními objeví výrok odpovídající jejím principům a naopak by se neměl vyskytnout výrok náležící k etice povinností. V případě, že se očekávaný výrok v souladu s etikou nevyskytne nebo se objeví výrok, náležící k opačné etice získá jedinec za každý takový krok jeden bod. V případě, že respondent odpoví, že se nepřiklání k žádnému stanovisku, tedy zvolí možnost „nemohu se rozhodnout“ získá bod za každý výrok související s etikou povinností nebo konsekvencí, který se vyskytne mezi jeho čtyřmi nejdůležitějšími výroky. Maximum získaných bodů za jeden příběh je dva, za celý test tedy šest. Počet bodů je vydělen 0,06, čímž je skór převeden na procenta. U tohoto výsledku platí, že čím je výsledný skór nižší, tím je větší shoda mezi morálním usuzováním a jednáním.

Př. Respondent se v prvním příběhu rozhodl pro stanovisko odpovídající etice povinností. V jeho čtyřech nejdůležitějších výroci se objevil výrok odpovídající etice povinností a neobjevil se výrok odpovídající etice konsekvencí. Za tento příběh tedy získává 0 bodů. V příběhu druhém se nemohl rozhodnout, avšak v jeho čtyřech nejdůležitějších výroci se objevil výrok zastupující etiku povinností. Výrok pro etiku konsekvencí se nevyskytl. Za druhý příběh tedy získává 1 bod. Ve třetím příběhu se přiklonil ke stanovisku spojeného s etikou konsekvencí. V jeho čtyřech výroci se však neobjevil výrok reprezentující tuto etiku a navíc se v nich vyskytl výrok reprezentující etiku povinností. Za tento příběh tedy získává 2 body. Korelující skór byl spočten následovně: 0 + 1 + 2 = 3. Dále pak: $3 / 0,06 = 50$. Respondent má 50% neshodu mezi usuzováním a jednáním. **Korespondující skór je 50%.**

4.2.1.3. Celkový skór

Posledním skórem, s kterým jsem operovala u DDT je celkový skór. Tento skór je součtem jedincových voleb na škále důležitosti v úrovni, kterou tyto položky sytí. Celkem byly zjištěny čtyři celkové skóry, podle úrovní, které se v dotazníku nacházejí- prekonvenční, konvenční, postkonvenční a kontrolní. Pro tento skór platí, že čím je nižší, tím významnější je daná úroveň. Maximální hodnota celkového skóru pro prekonvenční, konvenční a postkonvenční úroveň je 60, minimální hodnota je 12. Hodnotu 60 by měl respondent, který by všechny výroky v rámci jedné úrovně označil nulovou důležitostí, tedy číslovkou 5 a hodnotu 12 zase takový jedinec, který by všechny výroky v rámci jedné

úrovně označil největší důležitostí, číslovkou 1. Vzhledem k menšímu počtu kontrolních položek je maxima jejich celkového skóru 30 a minima je 6.

Př. Respondent označil čtyři prekonvenční výroky číslovkou 1, další čtyři prekonvenční výroky číslovkou 2 a zbylé čtyři číslovkou 3.

Celkový skór pro prekonvenční úroveň by spočten následovně: $4 \times \underline{1} + 4 \times \underline{2} + 4 \times \underline{3} = 24$. **Celkový skór pro prekonvenční stádium je 24.**

4.2.2. Dotazník percepce podvádění a podvodného chování

Dotazník měřící pracovní hodnoty byl již v minulosti používán, např. studie o podvádění vysokoškolských studentů z roku 2011 a 2012. Tento dotazník se skládá ze tří částí, v první odpovídá respondent na položky týkající se pracovních hodnot, následuje část druhá, věnovaná podvádění a část třetí, kde je pozornost kladena na náboženství a víru. Pro potřeby mé práce budu pracovat pouze s jeho druhou částí zabývající se podváděním. V ní respondent odpovídá na dvanáct položek, z nichž všechny reprezentují určitý druh podvodu. Respondent má u nich posoudit, zda se podle něj jedná či nejedná o podvádění. Má k dispozici tří stupňovou škálu, může tedy volit z položek „jde o podvádění“, „jde o podvádění, ale není významné“ a „nejde o podvádění“. Tato část se tedy věnuje percepci podvádění. Pokračuje-li respondent v testu, nalezne znovu těchto dvanáct položek, avšak s jinou instrukcí. Jednotlivá tvrzení má umístit na škálu podle svých vlastních zkušeností s podváděním. Tentokrát vybírá z možností: „udělal jsem to více než 3x“, „už jsem to někdy udělal“, „neudělal jsem to“. Ve druhé části tedy nalezneme odpovědi týkající se jedincova podvodného chování.

4.2.2.1. Percepční skór

Prvním skórem, s kterým jsem operovala během práce s tímto dotazníkem je Percepční skór. K jeho zjištění jsem využila první část, ve které jedinci posuzovali, zda se jedná nebo nejedná o podvádění. Za každou položku označenou jako „jde o podvádění“ získali 3 body, za označení „jde o podvádění, ale není významné“ dva body a za „nejde o podvádění“ bod jeden. Jelikož všechny položky odpovídaly nějakému stylu podvádění, nejvyšší citlivost pro vnímání podvádění má ten, kdo označil všechny položky jako „jde o podvádění“ a tím pádem získat maximum- 36 bodů. Pro tento skór platí, že čím je vyšší, tím větší je citlivost pro vnímání podvádění. Dosažený počet bodů jsem vydělila 0,36 a získala tak procentuální výsledek.

Př. Respondent označil 6 položek jako „jde o podvádění“, 3 jako „jde o podvádění, ale není významné“ a 3 jako „nejde o podvádění“.

Jeho Percepční skóre byl spočten následovně: $6 \times 3 + 3 \times 2 + 3 \times 1 = 27$. Dále pak: $27 / 0,12 = 75$. **Percepční skóre je 75%.**

4.2.2.2. Korespondující skóre

Dále jsem se zaměřila na to, zda se studenti při podvádění řídí svou percepcí podvodu, tedy zda jejich uvažování o podvádění souvisí s jejich podvodným chováním. Proto jsem srovnala položky, které studenti označili jako „jde o podvádění“ s odpověďmi zaznamenanými ve druhé části testu, která se věnovala jejich vlastním zkušenostem s podváděním. Aby byla jejich percepce podvádění ve shodě s jednáním, měly by být všechny položky, jež byly označeny jako „jde o podvádění“ zároveň označeny jako „neudělal jsem to“. Ve chvíli, kdy respondent připustil, že minimálně jednou udělal něco, co sám považuje za podvádění, získává bod. Počet bodů se vydělí 0,12, jelikož maximální dosažený počet bodů je dvanáct. Tento počet bodů a tedy 100% neshodu mezi percepcí podvodu a podvodným jednáním by měl takový jedinec, který by všechny položky v první části označil jako „jde o podvádění“ a zároveň by se v části druhé přiznal, že má se všemi osobní zkušenost.

Př. Respondent v první části dotazníku označil 8 položek jako „jde o podvádění“. Ve druhé části u 6 z těchto 8 položek zvolil možnost „neudělal jsem to“. Za tyto položky nezískává žádný bod. U jedné z těchto 8 položek zvolil možnost „už jsem to někdy udělal a u jedné zvolil „udělal jsem to více než 3x“. Za každou z těchto položek získává po bodu.

Korespondující skóre je spočten následovně: $0 + 1 + 1 = 2$. Dále pak: $2 / 0,12 = 16,7$. Respondent má 16,7% neshodu mezi percepcí podvádění a podvodným chováním. **Korespondující skóre je 16,7%.**

4.3. Výzkumný soubor a vznik dat

Testy byly administrovány studentům vysokých škol různého zaměření. Zúčastnili se studenti PedF UK, PřF UK, FaF UK, VŠE, VŠCHT a DAMU. Všichni studenti byli v době administrace testů aktivně studujícími, a tedy podvod během vysokoškolského studia byl

pro ně morálním dilematem, kterému byli aktuálně a často vystavováni. Jejich postoj k podvádění by tedy měl být srovnatelný s obecným morálním usuzováním.

Data byla systematicky sbírána technikou snow ball, část z nich ve vyučovacích hodinách, část ve volném čase respondentů. Celkem se zúčastnilo 34 náhodně vybraných studentů, z toho 25 dívek a 9 chlapců. Věk respondentů se pohyboval v rozmezí 19 až 28 let.

Data byla sbírána během února a března 2014, pokaždé v mojí přítomnosti. Před začátkem testů byli respondenti vždy důkladně seznámeni s instrukcemi pro jejich vyplnění. Doba administrace obou testů byla stanovena na hodinu, všichni však byli hotovi dříve. V průběhu vyplňování mohli respondenti klást otázky v případě, že si nebyli jisti, zda zadání správně rozumí. Na otázky nebylo odpovídáno jinak, než přeformulováním již řečené instrukce. Při odevzdávání testu mohli jedinci v případě zájmu sdělovat své připomínky.

4.4. Analýza dat

Při analyzování dat jsem pracovala s deskriptivní statistikou, s využitím programu Statistica, verze 9.

Pro zjištění korelace DDT s vnějším kritériem jsem se soustředila na **korelaci Postkonvenčního a Percepčního skóru a také na korelaci Korespondujících skóru**.

Korelace znamená vzájemný lineární vztah mezi procesy nebo veličinami, který lze vyjádřit lineární funkcí. To je taková funkce, jejíž hodnota na celém definičním oboru rovnoměrně klesá nebo roste. Definiční obor lineárních funkcí je $(-\infty, \infty)$. Parametr k určuje její směr, podle toho jestli je kladný nebo záporný může funkce stoupat nebo klesat. Parametr q určuje její svislý posun, pokud je q rovno 0, prochází funkce počátkem. Míru závislosti vyjadřuje Pearsonův korelační koeficient, který nabývá hodnot -1 až +1. Pokud je korelační koeficient roven 0, jsou veličiny na sobě nezávislé. Pokud je větší než 0 znamená to, že s rostoucími hodnotami jedné veličiny, rostou i hodnoty druhé veličiny (nebo obě klesají). Pokud je menší než nula znamená to, že s rostoucími hodnotami jedné veličiny, klesají hodnoty veličiny druhé a naopak. Hodnoty 1 a -1 ukazují na funkční závislost obou veličin.

Při zjišťování vnitřní konzistence byly respektovány jednotlivé úrovně nacházející se v DDT prekonvenční, konvenční, postkonvenční a kontrolní. Pro každou úroveň byla vytvořena **popisná tabulka** uvádějící počet osob, které odpověděly na jednotlivé položky.

V tabulce lze najít průměrnou, maximální a minimální dosaženou hodnotu každé položky a také její směrodatnou odchylku. Směrodatná odchylka je mírou variability souboru. Variabilita neboli rozptýlenost vypovídá o tom, jak jsou hodnoty veličiny u jednotlivých prvků souboru vzájemně blízké či vzdálené (jak jsou rozptýleny kolem nějaké střední hodnoty).

Dále jsem sledovala **korelace položek s celkovými skóry** odpovídající jejich úrovni a také **vzájemné korelace položek v rámci jejich úrovně**.

Pro každou z položek bylo zjištěno Cronbachovo alfa. **Cronbachovo alfa** udává reliabilitu (spolehlivost) testu, kterou lze chápat jako nutný předpoklad validity. Vztah mezi reliabilitou a validitou je vztah mezi přesností a správností. Reliabilita udává, jak dobře metoda měří, soustředí se tedy na technickou kvalitu nástroje. Validita udává, zda test skutečně měří měřenou vlastnost. Vnitřní konzistence je jedním z druhů reliability a je udávána koeficientem Cronbachovo alfa. Vychází z předpokladu, že by všechny položky měřící jednu vlastnost měly mít mezi sebou kladné, dostatečně vysoké korelace. Cronbachovo alfa nabývá hodnot od 0 do 1. Hodnota 0,7 a vyšší znamená vysokou reliabilitu. U tohoto druhu reliability je nutné zmínit tzv. psychometrický paradox, který říká, že čím vyšší je vnitřní konzistence, tím nižší je validita testu. Při příliš vysoké vnitřní konzistenci měří totiž položky v testu přesně to samé a nepostihnou tak šíři však aspektů daného faktoru. (wikiskripta.eu)

4.5. Výsledky

V této kapitole budou představeny výsledky analýzy dat. Obsahuje dvě části- korelace s vnějším kritériem a vnitřní konzistence.

4.5.1. Korelace s vnějším kritériem

V následující kapitole nalezneme odpověď na výzkumnou otázku č. 1 a č. 2. Korelace Postkonvenčního a Percepčního skóru přináší odpověď na první z nich: „**Nalezneme souvislost mezi morálním usuzováním a percepcí podvádění?**”

Korelace Korespondujících skóru odpovídá na otázku č. 2: „**Bude konzistence morálního usuzování s morálním jednáním souviset s konzistencí percepce podvádění s podvodným chováním?**“

Z tabulky č. 1 vyplývá, že na hladině významnosti $p < 0,05$ se jeví jako významná pouze korelace Korespondujícího skóru naměřeného DDT a Korespondujícího skóru zjištěného pomocí dotazníku na podvádění. Mezi ostatními skóry nebyly zjištěné korelace významné.

V reakci na zjištěné výsledky lze reagovat na výzkumné otázky následujícím způsobem:

1. Nebyla dokázána souvislost mezi morálním usuzováním a percepcí podvádění.
2. Byla dokázána souvislost konzistence morálního usuzování s morálním jednáním s konzistencí percepce podvádění s podvodným chováním.

Tabulka č. 1. Korelace DDT a dotazníku na podvádění

	Postkonvenční skór	Korespondující skór DDT	Percepční skór	Korespondující skór podvádění
Postkonvenční skór	1	-0,03	0,22	0,02
Korelační skór DDT	-0,03	1	0,12	0,39*
Percepční skór	0,22	0,12	1	0,3
Korelační skór podvádění	0,02	0,39*	0,3	1

*označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,05$

4.5.2. Vnitřní konzistence DDT

Tato kapitola se dělí podle jednotlivých úrovní DDT. Jednotlivé položky jsou nazvané podle počátečního písmena slova, které charakterizuje jednotlivé příběhy. Položky *p* pochází z prvního příběhu (Policista), položky *f* z druhého příběhu (Firma) a položky *t* ze třetího (Test). Číslovka za písmenem udává pořadí výroku v daném příběhu.

V této kapitole nalezneme odpovědi na zbývající výzkumné otázky:

Bude významná korelace položek s jejich celkovým skórem?

Bude významná korelace položek navzájem?

Bude vnitřní konzistence testu dostatečná vzhledem k nárokům na testovací metody?

4.5.2.1. Prekonvenční úroveň

V tabulce č. 2 lze najít popisné charakteristiky týkající se položek prekonvenční úrovně. Všechny výroky byly ohodnoceny 34 osobami a všechny rovněž dosahovaly minimální i maximální hodnoty na škále, tedy hodnot jedna a pět. Položky zastupující prekonvenční stádium dosahovaly průměrných hodnot od 2,2 do 3,8. Směrodatná odchylka se pohybuje v rozmezí 1,0 a 1,5.

Tabulka č. 2. Popisné charakteristiky položek prekonvenční úrovně

Výrok	N platných	Průměr	Minimum	Maximum	Sm.odch.
p7	34	2,2	1	5	1,1
p8	34	3,1	1	5	1,3
p10	34	3,7	1	5	1,2
p13	34	3,3	1	5	1,4
f2	34	3,1	1	5	1,0
f7	34	3,8	1	5	1,2
f8	34	3,2	1	5	1,1
f11	34	2,5	1	5	1,4
t3	34	2,7	1	5	1,2
t9	34	3,8	1	5	1,3
t10	34	2,8	1	5	1,5
t14	34	3,0	1	5	1,4

Tabulka č. 3 vyjadřuje korelaci prekonvenčních výroků s celkovým skórem prekonvenční úrovně. Významné korelace celkového skóru lze na hladině $p < 0,05$ sledovat s výrokem *f2*, na hladině $p < 0,01$ s výroky *p10* a *t10* a na hladině $p < 0,001$ s výroky *p8*, *p13*, *f7*, *f8* a *f11*. Ostatní korelace nebyly zaznamenány jako významné.

Tabulka č. 3. Korelace prekonvenčních výroků s celkovým skórem prekonvenční úrovně

Výrok	Celkový skór
p7	0,29
p8	0,59***
p10	0,44**
p13	0,62***
f2	0,44**
f7	0,62***
f8	0,57***
f11	0,63***
t3	0,32
t9	0,29
t10	0,48**
t14	0,21

*označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,05$

** označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,01$

*** označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,001$

Tabulka č. 4 zobrazuje, jak spolu navzájem korelují položky reprezentující prekonvenční úroveň. Na hladině $p < 0,05$ bylo zaznamenáno šest korelací a to mezi položkami *f8 a p7*, *p13 a p8*, *f8 a p8*, *f11 a p8*, *t14 a p13*, *f11 a f8*. Na hladině $p < 0,01$ byly nalezeny korelace dvě, konkrétně mezi položkami *f8 a f7*, *t10 a p10*. Korelace položek *f7 a f11* byla zaznamenána na hladině $p < 0,001$. Ostatní korelace nebyly vyhodnoceny jako významné.

Tabulka č. 4. Vzájemné korelace výroků reprezentujících prekonvenční úroveň

Výrok	p7	p8	p10	p13	f2	f7	f8	f11	t3	t9	t10	t14
p7	1	0,08	-0,18	0,25	0,15	0,2	0,35*	-0,01	-0,2	-0,06	0,24	-0,14
p8	0,08	1	0,28	0,4*	0,24	0,23	0,38	0,35*	0,1	0,05	0,18	-0,08

							*					
p10	-0,18	0,28	1	0,06	0,07	0,21	0,16	0,21	0,09	0,02	0,48 **	-0,02
p13	0,25	0,4	0,06	1	0,22	0,28	0,28	0,17	0,13	-0,01	0,14	0,37 *
f2	0,15	0,24	0,07	0,22	1	0,21	-0,01	0,13	0,16	-0,1	0,3	0,13
f7	0,2	0,23	0,21	0,28	0,21	1	0,44 **	0,58* **	-0,1	0,15	0,25	-0,02
f8	0,35 *	0,38 *	0,16	0,28	-0,01	0,44* *	1	0,43*	0,08	0,02	0,18	-0,1
f11	-0,01	0,35 *	0,21	0,17	0,13	0,58* **	0,43 *	1	0,2	0,33	0,13	-0,06
t3	-0,2	0,1	0,09	0,13	0,16	-0,1	0,08	0,2	1	0,11	0,06	0,15
t9	-0,06	0,05	0,02	-0,01	-0,1	0,15	0,02	0,33	0,11	1	-0,09	0,1
t10	0,24	0,18	0,48 **	0,14	0,3	0,25	0,18	0,13	0,06	-0,09	1	-0,27
t14	-0,14	-0,08	-0,02	0,37 *	0,13	-0,02	-0,1	-0,06	0,15	0,1	-0,27	1

*označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,05$

** označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,01$

*** označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,001$

V tabulce č. 5 je uvedeno Cronbachovo alfa položek prekonvenční úrovně. Cronbachovo alfa v tomto případě nabývá hodnot mezi 0,6 a 0,69. Blíží se tedy hranici 0,7, kterou již lze považovat za indikátor vysoké reliability.

Tabulka č. 5. Cronbachovo alfa prekonvenčních výroků

Výrok	Cronbachovo alfa
p7	0,66
p8	0,61

p10	0,63
p13	0,60
f2	0,63
f7	0,60
f8	0,61
f11	0,60
t3	0,65
t9	0,67
t10	0,64
t14	0,69

4.5.2.2. Konvenční úroveň

V tabulce č. 6 lze najít popisné charakteristiky týkající se položek konvenční úrovně. Všechny výroky byly ohodnoceny 34 osobami a všechny rovněž dosahovaly minimální i maximální hodnoty na škále, tedy hodnot jedna a pět. Položky zastupující konvenční stádium dosahovaly průměrných hodnot od 1,6 do 3,1. Směrodatná odchylka se pohybuje v rozmezí 1,0 a 1,4.

Tabulka č. 6. Popisné charakteristiky položek konvenční úrovně

Výrok	N platných	Průměr	Minimum	Maximum	Sm.odch.
p2	34	1,6	1	5	1,1
p6	34	2,7	1	5	1,0
p9	34	2,2	1	5	1,3
p12	34	3,1	1	5	1,2
f3	34	2,8	1	5	1,2
f6	34	2,2	1	5	1,3
f9	34	2,2	1	5	1,2

f12	34	2,3	1	5	1,4
t4	34	1,8	1	5	1,2
t6	34	2,4	1	5	1,3
t8	34	2,2	1	5	1,0
t13	34	2,2	1	5	1,3

Tabulka č. 7 vyjadřuje korelaci konvenčních výroků s celkovým skórem konvenční úrovně. Významné korelace konvenčního skóru lze na hladině $p < 0,05$ sledovat s výroky *p9* na hladině $p < 0,01$ s výroky *p12*, *f6*, *f12*, *t6*, *t8* a *t13* a na hladině $p < 0,001$ s výroky *p6*, *f3*, *f9* a *t4*. Ostatní korelace nebyly vyhodnoceny jako významné.

Tabulka č. 7. Korelace konvenčních výroků s celkovým skórem konvenční úrovně

Výrok	Celkový skór
p2	0,07
p6	0,63***
p9	0,38*
p12	0,51**
f3	0,59***
f6	0,53**
f9	0,64***
f12	0,55**
t4	0,76***
t6	0,51**
t8	0,47**
t13	0,51**

*označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,05$

** označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,01$

*** označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,001$

V tabulce č. 8 lze pozorovat, jak spolu navzájem korelují položky reprezentující konvenční úroveň. Na hladině $p < 0,05$ bylo zaznamenáno deset korelací a to mezi položkami *p2 a p6*, *p2 a p9*, *p6 a t14*, *p6 a t6*, *p6 a t13*, *p12 a t8*, *f6 a t4*, *f9 a t8*, *f12 a t4*, *t6 a t13*. Na hladině $p < 0,01$ byly nalezeno sedm korelací, konkrétně mezi položkami *p6 a f9*, *p6 a t8*, *p12 a f9*, *f3 a t4*, *f3 a t6*, *f6 a f12*, *f9 a t4*. Korelace položek *p6 a p12* byla zaznamenána na hladině $p < 0,001$. Ostatní korelace nebyly vyhodnoceny jako významné.

Tabulka č. 8. Vzájemné korelace výroků reprezentujících konvenční úroveň

Výro k	p2	p6	p9	p12	f3	f6	f9	f12	t4	t6	t8	t13
p2	1	0,37*	0,38*	-0,21	0,2	-0,2	-0,08	0,10	0,19	-0,03	-0,34	-0,27
p6	0,37*	1	-0,06	0,61**	0,25	0,28	0,47*	0,26	0,37*	0,36*	0,48*	0,36*
p9	0,38*	-0,06	1	0,08	0,14	0,13	0,12	0,24	0,37	-0,16	-0,04	0,12
p12	-0,21	0,61**	0,08	1	0,16	-0,03	0,52*	-0,05	0,28	0,22	0,42*	0,30
f3	0,2	0,25	0,14	0,16	1	0,15	0,14	0,28	0,52*	0,46*	0,21	0,12
f6	-0,2	0,28	0,13	-0,03	0,15	1	0,28	0,53**	0,43*	0,14	0,24	0,21
f9	-0,08	0,47**	0,12	0,52**	0,14	0,28	1	0,17	0,51*	0,24	0,35*	0,26
f12	0,10	0,26	0,24	-0,05	0,28	0,53**	0,17	1	0,35*	0,06	0,06	0,24
t4	0,19	0,37*	0,32	0,28	0,52*	0,43*	0,51*	0,35*	1	0,3	0,26	0,14
t6	-0,03	0,36*	-0,16	0,22	0,46*	0,14	0,24	0,06	0,3	1	0,17	0,34*
t8	-0,34	0,48**	-0,04	0,42*	0,21	0,23	0,35*	0,06	0,26	0,17	1	0,25

						8		3				3
t13	-0,27	0,36*	0,19	0,3	0,12	0,21	0,26	0,24	0,14	0,34*	0,25	1

*označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,05$

** označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,01$

*** označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,001$

V tabulce č. 9 je uvedeno Cronbachovo alfa pro položky konvenčního stádia. Cronbachovo alfa v tomto případě nabývá hodnot mezi 0,69 a 0,76. Pouze položka *t4* nesplnila požadovanou hranici 0,7.

Tabulka č. 9. Cronbachovo alfa konvenčních výroků

Výrok	Cronbachovo alfa
p2	0,78
p6	0,71
p9	0,75
p12	0,73
f3	0,72
f6	0,73
f9	0,71
f12	0,72
t4	0,69
t6	0,73
t8	0,73
t13	0,73

4.5.2.3. Postkonvenční úroveň

V tabulce č. 10 lze najít popisné charakteristiky týkající se položek postkonvenční úrovně. Všechny výroky byly ohodnoceny 34 osobami a všechny rovněž dosahovaly minimální hodnoty na škále, tedy hodnoty jedna. Položky zastupující postkonvenční stádium

dosahovaly průměrných hodnot od 1,8 do 3,9. Směrodatná odchylka se pohybuje v rozmezí od 0,8 do 1,3.

Tabulka č. 10. Popisné charakteristiky položek postkonvenční úrovně

Výrok	N platných	Průměr	Minimum	Maximum	Sm.odch.
p1	34	2,5	1	5	1,0
p3	34	1,8	1	5	1,2
p11	34	1,8	1	4	0,8
p14	34	2,6	1	5	1,3
f1	34	2,8	1	5	1,3
f5	34	2,7	1	5	1,2
f10	34	3,9	1	5	1,3
f14	34	2,4	1	5	1,3
t1	34	2,4	1	5	1,3
t5	34	1,9	1	5	1,1
t11	34	2,4	1	5	1,3
t12	34	2,3	1	5	1,3

Tabulka č. 11 vyjadřuje korelaci postkonvenčních výroků s celkovým skórem postkonvenční úrovně. Významné korelace postkonvenčního skóru lze na hladině $p < 0,05$ sledovat s výrokem *f5* a *t5*, na hladině $p < 0,01$ s výroky *p14*, *f1*, *t1* a *t11* a na hladině $p < 0,001$ s výroky *p1* a *f10*. Ostatní korelace nebyly zaznamenány jako významné

Tabulka č. 11. Korelace postkonvenčních výroků s celkovým skórem postkonvenční úrovně

Výrok	Celkový skór
p1	0,59***
p3	0,13

p11	0,14
p14	0,5**
f1	0,51**
f5	0,36*
f10	0,6***
f14	0,28
t1	0,46**
t5	0,35*
t11	0,53**
t12	0,26

*označené korelace jsou významné na hladině $p<0,05$

** označené korelace jsou významné na hladině $p<0,01$

*** označené korelace jsou významné na hladině $p<0,001$

V tabulce č. 12 lze pozorovat, jak spolu navzájem korelují položky reprezentující postkonvenční úroveň. Na hladině $p<0,05$ bylo zaznamenáno deset korelací a to mezi položkami *f1 a p1*, *t1 a p1*, *p3 a p11*, *p3 a p14*, *p11 a p14*, *p14 a f1*, *f5 a f10*, *f10 a t11*, *f14 a t11*, *f14 a t12*. Na hladině $p<0,01$ byly nalezena korelace mezi položkami *p1 a p14*. Ostatní korelace nebyly zaznamenány jako významné.

Tabulka č. 12. Vzájemné korelace výroků reprezentujících postkonvenční úroveň

Výrok	p1	p3	p11	p14	f1	f5	f10	f14	t1	t5	t11	t12
p1	1	-0,15	0,03	0,56**	0,35*	0,11	0,25	0,09	0,36*	0,13	0,12	0,02
p3	-0,15	1	0,35*	0,34*	-0,22	-0,23	0,05	0,17	0,08	-0,08	0,33	0,18
p11	0,03	0,35*	1	0,43*	0,25	-0,08	-0,08	0,09	-0,27	0,05	-0,03	-0,03
p14	0,56	0,34	0,43	1	0,39	0,03	0,16	-0,09	0,07	0,25	0,07	0,01

	**	*	*		*							
f1	0,35 *	-0,22	0,25	0,39 *	1	0,17	0,17	0,05	0,01	0,12	0,02	0,13
f5	0,11	-0,23	-0,08	0,03	0,17	1	0,37 *	-0,04	0,21	0,31	-0,11	-0,05
f10	0,25	0,05	-0,08	0,16	0,17	0,37 *	1	-0,03	0,19	0,24	0,36 *	0,06
f14	0,09	0,17	0,09	-0,09	0,05	-0,04	-0,03	1	0,02	0,07	0,36 *	0,36 *
t1	0,36 *	0,08	-0,27	0,07	0,01	0,21	0,19	0,02	1	0,02	0,14	0,18
t5	0,13	-0,08	0,05	0,25	0,12	0,31	0,24	0,07	0,02	1	-0,06	-0,26
t11	0,12	0,33	-0,03	0,07	0,02	-0,11	0,36 *	0,36 *	0,14	-0,06	1	0,17
t12	0,02	0,18	-0,03	0,01	0,13	-0,05	0,06	0,36 *	0,18	-0,26	0,17	1

*označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,05$

** označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,01$

V tabulce č. 13 je uvedeno Cronbachovo alfa položek postkonvenční úrovně. Cronbachovo alfa v tomto případě nabývá hodnot mezi 0,42 a 0,55. Ani jedna z položek se tedy nepřibližuje spodní hranici 0,7.

Tabulka č. 13. Cronbachovo alfa postkonvenčních výroků

Výroky	Cronbachovo alfa
p1	0,42
p3	0,55
p11	0,52
p14	0,45
f1	0,45

f5	0,49
f10	0,42
f14	0,52
t1	0,47
t5	0,49
t11	0,44
t12	0,53

4.5.2.4. Kontrolní položky

V tabulce č. 14 lze najít popisné charakteristiky týkající se kontrolních položek. Všechny výroky byly ohodnoceny 34 osobami. Dvě ze šesti položek nedosahovaly minimální hodnoty na škále, tedy hodnoty jedna. Maximální hodnoty na škále naopak dosáhly všechny položky. Položky zastupující postkonvenční stádium dosahovaly průměrných hodnot od 3,7 do 4,5. Směrodatná odchylka se pohybuje v rozmezí od 1,00 do 1,39.

Tabulka č. 14. Popisné charakteristiky kontrolních položek

Výrok	N platných	Průměr	Minimum	Maximum	Sm.odch.
p4	34	4,3	2	5	1,0
p5	34	4,3	1	5	1,2
f4	34	3,8	1	5	1,4
f13	34	3,7	1	5	1,2
t2	34	4,0	2	5	1,1
t7	34	4,5	1	5	1,1

Tabulka č. 15 vyjadřuje korelaci kontrolních výroků s celkovým skórem pro tyto položky. Významné korelace je na hladině $p < 0,01$ s výrokem *t2* a na hladině $p < 0,001$ s výroky *p5*, *f4*, *f13* a *t7*. Pouze korelace s položkou *p4* nebyla zaznamenána jako významná.

Tabulka č. 15. Korelace kontrolních položek s celkovým skórem pro kontrolní položky

Výrok	Celkový skór
p4	0,24
p5	0,57***
f4	0,78***
f13	0,81***
t2	0,53**
t7	0,58***

** označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,01$

*** označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,001$

V tabulce č. 16 lze pozorovat, jak spolu navzájem korelují kontrolní položky. Na hladině $p < 0,05$ byly zaznamenány dvě korelace a to mezi položkami *f13* a *p5*, *t7* a *t2*. Na hladině $p < 0,01$ byly nalezeny dvě korelace a to mezi položkami *f13* a *t7*, *f13* a *t2*. Na hladině $p < 0,001$ byla zaznamenána korelace mezi výrokem *f13* a *f4*. Ostatní korelace nebyly vyhodnoceny jako významné.

Tabulka č. 16. Vzájemné korelace kontrolních položek

Výrok	p4	p5	f4	f13	t2	t7
p4	1	0,11	0,24	-0,09	-0,12	-0,22
p5	0,11	1	0,34	0,41*	-0,03	0,13
f4	0,24	0,34	1	0,57***	0,21	0,31
f13	-0,09	0,41*	0,57***	1	0,48**	0,46**
t2	-0,12	-0,03	0,21	0,48**	1	0,41*
t7	-0,22	0,13	0,31	0,46**	0,41*	1

*označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,05$

** označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,01$

*** označené korelace jsou významné na hladině $p < 0,001$

V tabulce č. 17 je uvedeno Cronbachovo alfa pro kontrolní položky. Cronbachovo alfa v tomto případě nabývá hodnot mezi 0,48 a 0,71. Pouze položka *p4* tak splňuje minimální hranici 0,7.

Tabulka č. 17. Cronbachovo alfa kontrolních položek

Výrok	Cronbachovo alfa
p4	0,71
p5	0,62
f4	0,50
f13	0,48
t2	0,62
t7	0,60

4.5.2.5. Shrnutí výsledků vnitřní konzistence DDT

V reakci na zjištěné výsledky lze dopovědět na výzkumné otázky č. 3 – 5. **Bude významná korelace položek s jejich celkovým skórem?** Z výsledků vyplývá, že významné korelace s celkovým skórem daného stádia dosahuje 32 položek ze 42. Z těchto 32 položek náleží 8 do úrovně prekonvenční, 11 do úrovně konvenční, 8 do postkonvenční a 5 do kontrolní.

Bude významná korelace položek navzájem? Bylo zjištěno 43 statisticky významných korelací mezi položkami navzájem v daném stádiu, přičemž celkový počet možných významných korelací byl 234. Z těchto 43 korelací bylo 9 mezi prekonvenčními položkami, 18 mezi konvenčními, 11 mezi postkonvenčními a 5 mezi kontrolními.

Bude vnitřní konzistence testu dostatečná vzhledem k nárokům na testovací metody? Cronbachova alfa, významná veličina pro zjišťování vnitřní konzistence nabývá hraniční hodnoty 0,7 pouze u 12 ze 42 položek v testu. Z těchto 12 položek náleží 11 do úrovně konvenční a 1 do kontrolní.

4.6. Diskuse

V následující kapitole se zamyslím nad faktory, které mohly mít vliv na výsledky mojí práce. Jsou jimi nízká vnitřní konzistence, způsob tvorby položek, složitost výroků, výpočet skóre a instrukce.

4.6.1. Nízká vnitřní konzistence

V souvislosti se zjištěnými výsledky týkající se korelace DDT s vnějším kritériem je nutné zmínit fakt, že nebyla dokázána souvislost mezi morálním usuzováním a percepcí podvádění. Tato skutečnost mohla být ovlivněna nízkou vnitřní konzistencí DDT. Cronbachovo alfa se u prekonvenčních položek pohybovalo na hranici mezi 0,6 a 0,7, avšak hodnotu 0,7 žádná z položek nepřekročila. Ani korelace položek s celkovým skórem a mezi položkami navzájem nebyly ve většině případů posuzovány jako významné. Proto se jeví jako přínosné tyto položky přeformulovat.

S ohledem na výsledky lze říci, že položky konvenčního stádia dopadly nejlépe a dalo by se uvažovat o jejich ponechání. Položka *p6* má Cronbachovo alfa 0,71, statisticky významnou korelaci s celkovým skórem a 7 statisticky významných vzájemných korelací s ostatními položkami konvenční úrovně. Obdobně je na tom i položka *f9*, která se liší pouze menším počtem vzájemných korelací s konvenčními položkami. Z kontrolních položek překročila hranici 0,7 položka *p4*, která však neměla žádné statisticky významné korelace s ostatními položkami ani s celkovým skórem. Proto nenavrhují její ponechání v DDT.

Vzhledem k výsledkům se jeví jako nutná výrazná změna postkonvenčních výroků. Nejvyšší Cronbachovo alfa zde bylo 0,55, což je hodnota, která se ani neblíží potřebné hranici 0,7. Pro budoucí spolehlivost DDT je tedy nezbytné vytvoření nových výroků, tentokrát s odlišnou strategií uvažování o postkonvenční úrovni v kontextu běžného lidského přemýšlení o morální tématice.

4.6.2. Způsob tvorby položek

Dalším významným faktorem, který nelze opomenout je způsob tvorby jednotlivých výroků. Výroky byly vytvořeny týmem odborníků, který se je snažil formulovat tak, aby co nejlépe zapadaly do Kohlbergových úrovní. To způsobilo, že jednotlivé výroky nereprezentovaly úvahy běžné populace a proto je možné, že pro mnohé respondenty nebyly tyto výroky vyhovující.

Pro budoucí úpravy DDT se tedy jeví jako přínosné zvážit možnost opětovného vytvoření výroků, tentokrát na základě předchozího výzkumu s využitím focusových skupin, kde by respondenti odpovídali na otevřené otázky. Na základě těchto odpovědí by byly vytvořeny nové skórovatelné výroky zastupující jednotlivá stádia, jako je tomu u Restova DIT i u současné verze DDT.

4.6.3. Složitost výroků

Dále považuji za nutné zmínit skutečnost, že možnosti úvah nad morálním dilematem mohly být ovlivněné kognitivní zdatností jednotlivých respondentů.

V dotazníku je přítomno mnoho položek, které svou složitou formulací, brání jedinci plně se zamyslet nad morální tematikou, jelikož velká část jeho kapacity je spotřebována na samotné pochopení výroku. Mezi takové složité formulace patří položení výroku ve formě otázky, položení výroku formou záporné věty, nadbytečný počet slov ve větě a také užívání slov jako je např. zastupitelská demokracie.

Jelikož uvažování nad morálním dilematem je velmi náročné samo o sobě, považuji za nezbytné přepracování výroků a to tak, aby byly lépe srozumitelné a jejich pochopení nebránilo respondentům v přemýšlení nad morálním dilematem. V opačném případě hrozí, že DDT nebude dotazníkem zjišťujícím úroveň morálního vývoje, ale dotazníkem zjišťujícím úroveň kognitivních schopností.

4.6.3.1. Honosné výroky

Jako budoucí přínos DDT bych viděla přidání honosně znějících výroků, které využívá Rest ve svém DIT. Tyto výroky sice reprezentují vysoce morální etická stanoviska, avšak zcela bez návaznosti na morálně dilematický příběh, v jehož kontextu má respondent výroky posuzovat. Tyto výroky pomáhají odhalit respondenty, kteří automaticky hodnotí honosně znějící výroky jako nejdůležitější bez pochopení či zamyšlení se nad konkrétní situací.

4.6.4. Výpočet skóre

Považuji za nutné zde zmínit také výpočty jednotlivých skóre. Ve většině případů byl použit výpočet vycházející z hodnocení na škále a odkazující k procentuálnímu zastoupení dosaženého výsledku z maximálně možného dosaženého výsledku v dané úrovni. Jelikož zvolený způsob výpočtu nemusel být tím nejvhodnějším, mohlo by být přínosné se v rámci dalších úvah nad DDT zamyslet i nad jinými způsoby výpočtu jednotlivých skóre.

V této souvislosti považuji za nutné zmínit, že statisticky významné korelace se objevily u Korespondujících skóre. To poukazuje na skutečnost, že výroky zastupující jednotlivé etiky opravdu odpovídaly jejich základním stanoviskům. Také zvolený postup výpočtu těchto skóre se jeví jako vhodný způsob práce s těmito daty.

4.6.5. Instrukce

Na výsledcích výzkumu se dále mohly podílet instrukce dotazníku DDT. Pokyny uvedené na první straně vysvětlují více technické vyplňování než způsob jakým by měl dotazovaný nad výroky přemýšlet. V této souvislosti doporučuji zjednodušení instrukcí, ze kterých bude jasně vyplývat následující:

V první části je instrukce mířena směrem k jednání, které by dotyčný volil v případě, že by se on sám ocitl v konkrétním morálním dilematu. Ve druhé části je po jedinci vyžadováno, aby se zamyslel nad tím, zda je v daném morálním dilematu vhodné uvažovat nad konkrétním výrokem. A ve třetí části má vybrat čtyři výroky, které jsou podle něj nejdůležitější ve vztahu k dilematu, před nějž je postaven. Jelikož cílem této části je nejen získání čtyř nejdůležitějších výroků, ale i jejich pořadí, měla by se tato část upravit tak, aby k tomu byl respondent veden. Buď graficky, nebo pomocí slovní instrukce.

Instrukce u první části posledního příběhu- „Měla Monika poskytnout test spolužákům?“ by navíc měla být přeformulována tak, aby dotyčný posuzoval, jak by v na tomto místě jednal on sám.

4.6.6. Shrnutí diskuse

Na základě výše uvedených faktorů se aktuálně jeví jako nezbytné upravit jednotlivé výroky, ideálně s využitím focusových skupin, které by podaly jasnější informaci o tom, jakým způsobem běžní lidé přemýšlí o morální tématice. Následně si při tvorbě položek dát pozor na složité slovní obraty. Dále lze uvažovat o změně výpočtu jednotlivých skóre a také o přeformulování instrukcí.

5. Závěr

Tato práce byla pilotní studií k nově vytvořenému dotazníku měřícího morální usuzování a jednání. Metoda navazující na Kohlbergovy morální úrovně a na Restův test měřící morálku by byla přínosným diagnostickým nástrojem, jelikož v našich podmínkách existuje pouze jeden již zastaralý dotazník, který navíc tuto tematiku zohledňuje pouze vzdáleně.

Výsledky nepotvrdily významnou souvislost mezi DDT a dotazníkem měřící percepci podvádění a podvodné chování. Ani vnitřní konzistence DDT nebyla dostatečně vysoká. V této souvislosti byly zjištěny mnohé faktory, které se mohly podílet na negativních výsledcích korelací s vnějším kritériem a vnitřní konzistence DDT. Všechny tyto faktory se jeví jako přínosné pro budoucí úvahy nad DDT. I přes to, že současnou verzí DDT nelze spolehlivě zjistit úroveň morálního vývoje, lze ji považovat za přínosnou pro budoucnost testování morálky na našem území.

6. Seznam použitých informačních zdrojů

- Atkinson, R., L., Atkinson, R., C., Smith, E., E., Bem, D., J., Nolen-Hoeksema, S. (2002). Psychologie. Portál: Praha.
- Bebau, M., J., Thoma, S., J. (2003). A Guide for using the Defining Issues Test, Version 2 („DIT-2“). University of Minnesota.
- Blatný, M. a kol. (2010). Psychologie osobnosti. Grada: Praha.
- Blecha, I., Brázda, R., Březina, J., Floss, K., Floss, P., Horyna, B., Kučírek, J., Štěpán, J., Valenta, L. (1995). Filosofický slovník. FIN: Olomouc.
- Buckingham, W., Burnham, D., Hill, C., King, P., J., Marenbon, J., Weeks, M. (2013). Kniha filosofie. Universum: Praha.
- Collinová, C., Benson, N., Ginsburgová, J., Grandová, V., Lazyanová, M., Weeks, M. (2014). Kniha psychologie. Universum: Praha.
- Durozoi, G., Roussel, A. (1994). Filosofický slovník. EWA Edition: Praha.
- Duska, R., Whelan, M. (1975). Moral development. A guide to Piaget and Kohlberg. New York: Paulist Press.
- Heidbrink, H. (1997). Psychologie morálního vývoje. Portál: Praha.
- Hogan, R., Emler, N. (1978). Moral development. In LAMB, M.E. Social and personality development. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Hunt, M. (2000). Dějiny psychologie. Portál: Praha.
- Kant, I. (1996). Kritika praktického rozumu. Svoboda: Praha.
- Kohlberg, L. (1984). Essays in moral development. Volume 2. The psychology of moral development. New York: Harper and Row.
- Komenda, A., (1999). Sociální deviace. Univerzita Palackého v Olomouci: Olomouc.
- Kotásková, J. (1987). Socializace a morální vývoj dítěte. Praha: Academia.
- Krámský, D., Preiss, M. (2014). Filosofická a psychologická východiska studia morálního usuzování. Československá psychologie. 58, 2.
- Piaget, J. (1977). The moral judgement of the child. Harmondsworth: Penguin Books.
- Piaget, J., Inhelder, B. (2010). Psychologie dítěte. Portál: Praha.
- Plháková, A. (2006). Dějiny psychologie. Grada: Praha.

- Preiss, M. (2013). Poctivost a podvádění během vysokoškolského studia. E-psychologie. 7,1.
- Preiss, M., Krámský, D., Příhodová, T. (2014). Morální usuzování jako součást integrity osobnosti. E-Psychologie, 8, 1.
- Rest, J. (1986). Manual for the Defining Issues Test. Třetí vydání, University of Minnesota.
- Rest, J., R. (1983). Morality. In: Manual of Child Psychology. Volume 3. Cognitive Development. New York: Wiley.
- Seligman, M., E., P. (2003). Opravdové štěstí. Praha: Ikar.
- Storig, H., J. (1995). Malé dějiny filosofie. Zvon: Praha.
- Vacek, P. (2010). Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech. Gaudeamus: Hradec Králové.
- Vacek, P. (2012). Průhledy do psychologie morálky. Gaudeamus: Hradec Králové.
- Vacek, P. (2013). Psychologie morálky a výchova charakteru žáků. Gaudeamus: Hradec Králové.
- Vágnerová, M. (2000). Vývojová psychologie. Portál: Praha.
- Internetový portál www.wikiskripta.eu

7. Seznam příloh

Příloha 1- Ukázka z DDT

Policista

Pan Liška pracuje u policie. Jeho sestra Lenka má dlouholetý vztah s jeho celoživotním kamarádem Ondřejem. Chtějí se vzít. Jednoho dne zavolá Lenka svému bratrovi, že se její přítel Ondřej dostal do obtíží. Ve snaze dostat svého nemocného otce na specializované vyšetření se snažil uplatit lékaře. Ten vše oznámil na policii. Lenka prosí svého bratra, zda by se jako policista nemohl někde přimluvit. Vysvětluje mu, že Ondřej nikdy nikoho nepodplácel a že se k tomuto činu odhodlal v zoufalství nad nemožností včas umístit svého otce do nemocnice.

Ukázka výroků z příběhu Policista:

1. Člověk by měl vzít v úvahu, zda jsou nejdůležitější zákony.
2. Lékař by měl pomoci člověku, jehož stav je kritičtější
3. Má nemocný člověk právo na život bez ohledu na okolnosti?
4. Mělo by se uvažovat nad tím, jak dlouho trvá partnerský vztah Lenky s Ondřejem.
5. Nemocnice vyprojektovala nové sály na léčbu cukrovky.
6. Není základní povinností pana Lišky upozornit na porušení zákona bez ohledu na okolnosti?